

ilahiyat akademi

Sayı: 21, 2025, 287-326.

Issue: 21, 2025, 287-326.

Din Eğitimi Bağlamında 14-18 Yaş Öğrencilerinin Dini İçerik Üreten Youtuberlarla İlgili Görüşleri

The Opinions of 14-18-Year-Old Students on Religious Youtubers Within The Context of Religious Education

Aslıhan Atik

Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi Anabilim Dalı

Asst. Prof., Çukurova University, Faculty of Theology, Department of Religious Education, Adana/Türkiye

aslihanatik@cu.edu.tr | ORCID: [000-0002-0773-8927](https://orcid.org/000-0002-0773-8927) | ROR ID: [05wxkj555](https://ror.org/05wxkj555)

Ayşe Yalaza

Milli Eğitim Bakanlığı, Öğretmen, Adana/Türkiye

ayse01ylz@gmail.com | ORCID: [0009-0005-5273-3235](https://orcid.org/0009-0005-5273-3235) | ROR ID: [00jga9g46](https://ror.org/00jga9g46)

Makale Bilgisi Article Information

Makale Türü Article Type

Araştırma Makalesi Research Article

Geliş Tarihi Date Received

25 Şubat 2025 25 February 2025

Kabul Tarihi Date Accepted

15 Mayıs 2025 15 May 2025

Yayın Tarihi Date Published

29 Haziran 2025 29 June 2025

İntihal Plagiarism

Bu makale, Turnitin yazılımı ile taranmıştır.
İntihal tespit edilmemiştir.

This article has been scanned with Turnitin software. No plagiarism detected.

Etik Beyan Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Aslıhan Atik, Ayşe Yalaza).

It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Aslıhan Atik, Ayşe Yalaza).

CC BY-NC 4.0 lisansı ile lisanslanmıştır. Licensed under CC BY-NC 4.0 license.

(Bu çalışma, Ayşe Yalaza tarafından 2024 yılında Doç. Dr. Aslıhan Atik danışmanlığında yazılan "Din Eğitimi Bağlamında 14-18 Yaş Öğrencilerinin Dini İçerik Üreten Youtuberlarla İlgili Görüşleri" isimli yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

Atıf/ Cite as

Atik, Aslıhan – Yalaza, Ayşe. "Din Eğitimi Bağlamında 14-18 Yaş Öğrencilerinin Dini İçerik Üreten Youtuberlarla İlgili Görüşleri". *İlahiyat Akademi* 21 (Haziran 2025), 287-326.

DOI: [10.52886/ilak.1646943](https://doi.org/10.52886/ilak.1646943)

Atik, Aslıhan – Yalaza, Ayşe. "The Opinions Of 14-18-Year-Old Students On Religious Youtubers Within The Context Of Religious Education". *Theological Academia* 21 (June 2025), 287-326. DOI: [10.52886/ilak.1646943](https://doi.org/10.52886/ilak.1646943)

Özet

Gelişim, döllenme ile başlayan ve yaşam boyu devam eden bir değişim sürecidir. Bu yönüyle gelişim, yalnızca büyümeyi değil; aynı zamanda yaşlanma ve ölüm süreciyle birlikte ortaya çıkan gerilemeyi de kapsayan bir süreçtir. Bireyler gelişirken, bedensel ve ruhsal açıdan birçok süreç de eşzamanlı olarak gelişir, değişir ve farklılaşır. Bu gelişim süreci; büyüme, olgunlaşma, öğrenme ve hazır bulunuşluk gibi etkenler doğrultusunda şekillenir. Söz konusu süreçler birbirinden bağımsız düşünülemez; her birindeki gelişim düzeyi, diğerlerini olumlu ya da olumsuz yönde etkiler. Gelişimsel dönemler içinde en kritik öneme sahip olan ergenlik, birey açısından biyolojik, psikolojik, zihinsel ve sosyal değişimlerin yoğun ve hızlı yaşandığı bir dönemdir. Bu yönüyle ergenlik, gelişim sürecinin en sancılı ve çalkantılı evresidir. Bu dönemde birey; aile, okul ve akran gruplarıyla sürekli iletişim ve etkileşim içerisinde olurken, aynı zamanda çeşitli mücadeleler de verir. Aslında bu mücadelenin önemli bir kısmı, ergenin kendi iç dünyasında yaşanmaktadır. Bu süreçte sosyalleşme, kimlik edinme ve kişilik gelişimi, ergene önemli ölçüde zorluk yaşatmaktadır. Ergen, bir yandan içinde bulunduğu toplumun bir parçası olma çabası içerisindeyken; diğer yandan kendi bireyselliğini ortaya koymak için çeşitli yollar denemektedir. Yaşam boyu gelişim sürecinde, ergenlik dönemi kimlik arayışının yoğunlaştığı bir evredir. Bu süreçte ergen, içinde bulunduğu toplumun dini inanç sistemini ve kendi dini kimliğini anlamlandırmaya çalışırken pek çok faktörden etkilenmektedir. Aile, okul ve arkadaş grubu bu faktörlerin başında gelirken; son yıllarda hızla gelişen teknoloji ve buna bağlı olarak artan sosyal medya kullanımı da bu süreçte önemli bir rol oynamaya başlamıştır. Sosyal medyanın sunduğu yeni imkânlar, ergenler için farklı potansiyeller ortaya çıkarmıştır. Özellikle kimlik arayışı sürecindeki ergenler için, dijital içerik üreticileri – bir diğer ifadeyle Youtuberlar – rol model konumuna gelmeye başlamıştır. Bu çalışmada, dini içerik üreten Youtuberların 14-18 yaş arası ergenlerin dini yaşantılarına olan etkileri araştırılmıştır. Araştırma kapsamında, 14-18 yaş grubundaki ergenlerin dini içerik üreten Youtuberlar hakkında ne düşündükleri ve bu içeriklerin onlara nasıl etki ettiği nitel araştırma metodolojisi çerçevesinde ele alınmıştır. Anlam arayışına odaklanan nitel araştırmalar, bireylerin yaşantılarını nasıl yorumladıklarını, dünyalarını nasıl yapılandırdıklarını ve deneyimlerine ne tür anlamlar yüklediklerini anlamayı amaçlar. Bu çalışmada ise bir bireyi, grubu ya da kültürel durumu derinlemesine incelemeye yönelik durum çalışması deseni kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, dini içerik üreten Youtuberların 14-17 yaş aralığındaki ergenler tarafından sıklıkla takip edildiği belirlenmiştir. Bu Youtuberların, din eğitimi bağlamında ergenlerin dini öğrenmelerine, dini bilgi edinmelerine ve dini kimlik oluşum süreçlerine katkı sağladıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Gelişim, Dini Gelişim, Ergenlik, Sosyal Medya.

Abstract

Development is the process of change that begins with fertilization and continues throughout life. In this respect, development is a process that includes not only growth but also the regression that occurs with the process of aging and death. As individuals develop, many physical and mental processes simultaneously develop, change, and differentiate. This development process is shaped by factors such as growth, maturation, learning, and readiness. These processes cannot be considered independently of each other; the level of development in each affects the others positively or negatively. Adolescence, which is the most critical developmental period, is a period in which the individual experiences intense and rapid biological, psychological, mental, and social changes. In this respect, adolescence is the most painful and turbulent phase of the development process. During this period, the individual is in constant communication and interaction with family, school, and peer groups, while at the same time struggling with various issues. In fact, a significant part of this struggle is experienced in the adolescent's own inner world. In this process, socialization, identity acquisition, and personality development present significant difficulties for the adolescent. While the adolescent is trying to be a part of the society he is in, on the other hand, he is trying various ways to reveal his individuality. In the lifelong development process, adolescence is a phase in which the search for identity intensifies. In this process, the adolescent is affected by many factors as he tries to make sense of the religious belief system of the society he lives in and his own religious identity. While family, school, and groups of friends are the main factors, rapidly developing technology and the increasing use of social media in recent years have also started to play an important role in this process. New opportunities offered by social media have revealed different potentials for adolescents. Especially for adolescents in the process of searching for their identity, digital content producers – in other words, YouTubers – have begun to become role models. In this study, the effects of YouTubers producing religious content on the religious lives of adolescents between the ages of 14-18 were investigated. Within the scope of the research, what adolescents in the 14-18 age group think about YouTubers who produce religious content and how these contents affect them are discussed within the framework of qualitative research methodology. Qualitative research focusing on the search for meaning aims to understand how individuals interpret their lives, how they structure their worlds, and what meanings they attribute to their experiences. In this study, a case study design was used to examine an individual, group, or cultural situation in depth. According to the research results, it was determined that YouTubers who produce religious content are frequently followed by adolescents between the ages of 14 and 17. It was concluded that these YouTubers contribute to adolescents' religious learning, religious knowledge, and religious identity formation processes in the context of religious education.

Keywords: Religious Education, Development, Religious Development, Adolescence, Social Media.

Giriş

İnsan, yaşamı boyunca fiziksel, biyolojik, sosyal ve psikolojik açılarından çeşitli evrelerden geçmektedir. Bu evreler, her bireyin kendi varoluş sürecine özgü farklılıklar içermekle birlikte, genel olarak benzer gelişimsel örüntüler sergiler. Tüm bu evreler, bireyin çok yönlü gelişimi açısından önemli bir rol oynamaktadır. Bu süreçler arasında kritik bir dönüm noktası olan ergenlik, gelişimsel sürecin en önemli basamaklarından birini oluşturur. Ergenlik dönemi, bireyin bir yönüyle hâlâ çocuk olduğu; diğer yönüyle ise fizyolojik ve psikolojik açıdan yoğun değişimlerin ve derin arayışların yaşandığı bir geçiş evresidir. Bu dönem, ergenin zihinsel kapasitesinin derinleştiği, üst düzey düşünme ve analiz yeteneğinin geliştiği bir evredir. Ergen, bu süreçte alternatif düşünme becerileri kazanmaya başlar. Üst düzey bilişsel yetilerin arttığı bu dönemde, birey kendisine sunulan bilgileri sorgulamadan kabul etmek yerine, onları anlamaya, değerlendirmeye ve içselleştirmeye yönelir. Bu nedenle ergenlik, aynı zamanda bir “şüphe ve sorgulama dönemi” olarak da tanımlanmaktadır.¹ Hayatı, yaşamın anlamını, içinde bulunduğu toplumu ve toplumsal inançları sorgulayan ergen, bu çabayı anlam arayışı kapsamında gerçekleştirmektedir. Anlam arayışının en yoğun yaşandığı bu dönemde; hayata karşı yabancılaşma, toplumun değerlerini ve kurallarını sorgulama, dine karşı uzaklaşma ya da yakınlaşma, karamsar ruh hâllerinin artması ve hatta intihar gibi davranışlar gözlemlenebilmektedir. Bu tür durumlar, ergenin hayatı anlamlandırma ihtiyacından kaynaklanmaktadır.² Bu arayış sürecinde ergenler, toplumsal cinsiyet rollerini üstlenmeye, bir değerler bütünü ve ahlaki çerçeve edinmeye çalışırlar.³

Zihinsel olarak derinleşen ve genişleyen sorgulama sürecini beraberinde getiren ergenlik dönemi, bu yönüyle din eğitimi açısından özel bir öneme sahiptir.⁴ Bu dönemde birey, ezber ve taklide dayalı öğrenmeden; anlama, içselleştirme ve davranışlarını bilinçli bir şekilde gerçekleştirme aşamasına geçmeye başlar. Diğer bir ifadeyle, taklitten tahkike geçiş süreci yaşanır. Aynı zamanda bu evrede birey; Allah, ahiret ve melekler gibi soyut kavramları kavrayabilme açısından, bilişsel olarak somut işlemler döneminden soyut işlemler dönemine geçiş yapar.⁵ Tüm bu gelişimsel değişimlerle birlikte ergenin sosyal çevresi de dönüşüme uğrar. Aileden duygusal olarak uzaklaşmaya başlayan ergen, ilgisini giderek dış dünyaya yöneltir. İlgili alanlarının gelişimi ve yönelimi, bireyin sosyal çevresiyle ve bu çevrenin ilgileriyle doğrudan ilişkilidir. Ergenlik döneminde soyut düşünme becerileri gelişen birey, merak ettiği konularda daha derinlemesine sorgulamalar yapar; ön kabulleri doğrudan kabul etmek yerine "neden", "kim", "ne", "nasıl" gibi sorularla hareket

¹ Turgay Gündüz, *İslam, Gençlik ve Din Eğitimi, Kuramsal Bir Çalışma* (İstanbul: Düşünce Kitabevi, 1999), 150-160.

² Yasin Kuruçay, "Ergenlerde Dinin Hayatın Anlamına Olan Etkisi Üzerine Bir Araştırma", *Eskiye Dergisi* 41 (2020), 601.

³ John W. Santrock, *Ergenlik* (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2020).

⁴ Mehmet Su, *Gençlik ve Din Eğitimi (Din Dışı Kimliklerle Karşılaşma ve Dönüşüm)* (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2025).

⁵ Mustafa Köylü - Cemil Oruç, *Gençlik Dönemi Din Eğitimi* (Ankara: Nobel Yayınları, 2023), 93-98.

etmeye başlar. Bu süreçte, Allah'ı yakından tanımaya çalışan ergen, çevresindeki bireyleri dinî sorularla zorlayabilir ve bu sorulara tatmin edici yanıtlar arar. Uyanış düzeyine bağlı olarak ergen, bu sorgulama süreciyle eşzamanlı biçimde öğretmenleri, okul ortamını ve akran gruplarını da kapsayan bir sosyalleşme süreci yaşar. Bu dönemde birey, kimlik geliştirme çabası doğrultusunda kendisine çeşitli rol modeller ve temsiller oluşturur. Kitle iletişim araçlarının hayatımıza girmesinden önce, sosyal çevre ergenlere destek olma, onlara değerleri aktarma ve bu değerleri yaşatma konusunda daha belirgin bir rol üstlenmekteydi. Bu dönemde ergenler için topluluk içerisinde yer alan gerçek rol modeller daha görünür ve etkiliydi. Ancak zamanla kitle iletişim araçlarının çeşitlenmesiyle birlikte, sembolik rol modeller de yaşamın bir parçası hâline gelmiş ve ergenlerin değer algıları üzerinde etkili olmaya başlamıştır. 2004 yılıyla birlikte internetin karşılıklı konuşma ve iletişim kurmaya olanak sağlayan web 2.0 araçlarıyla sosyal medya da hayatımıza hızlı bir giriş yapmıştır. Günümüzde sosyal medya, iletişim ve etkileşim amacıyla yaygın biçimde kullanılan ve etki alanı giderek genişleyen bir mecra hâline gelmiştir. Ulaşılabilirlik açısından oldukça güçlü olan bu platformlar; ekonomi, tüketim, moda, politika ve din gibi pek çok alanda bireyler ve toplumlar üzerinde etkili olmaktadır. Bu bağlamda hem kendini hem de çevresini keşfetmeye çalışan, çeşitli kimlikler geliştirerek yaşam yolculuğuna yön vermeye çalışan ergenler için, din eğitimi açısından sosyal medyanın etkisini anlamak önemli hâle gelmiştir. Özellikle dini kimlik ve değer oluşumunun ön plana çıktığı ergenlik döneminde, bu süreci etkileyen önemli faktörlerden birinin sosyal medya platformları — özellikle YouTube — ve bu mecrada faaliyet gösteren dini içerik üreticileri (Youtuberlar) olduğu söylenebilir. Ergenlik dönemi bireyin kendisine ve hayata dair anlam oluşturduğu, dünyada kendine ait bir yer bulmaya çalıştığı bir dönemdir. Dini gelişim açısından da bir sorgulama sürecine girildiği için ayrı bir öneme sahiptir. Ergenin gelişimsel olarak zihinsel kavrama ve bilinçlenme süreci artarken, hayatının vazgeçilmez bir parçası haline gelen sosyal medya ve bu alan içinde yer alan dini içerik üreten Youtuberların etkilerinin neler olduğu din eğitimi açısından oldukça önem kazanmıştır. Çünkü hızla gelişen teknoloji çağında eğitimin, aileyle ve okulla sınırlı kalmadığı bir dönemin içerisinde girilmiştir. Aile; bireyin dini eğitimin temellerinin atıldığı ilk yerdir. Bunu sırasıyla gelişim özelliklerine göre okul ve arkadaş grubu izlerken artık sosyal medya bu döngünün içinde yerini almıştır. Hatta öyle ki dini bilgi kaynakları arasında yer alıp almaması tartışmaya açılmıştır.⁶ Yukarıda ifade edilen hususlardan hareketle Youtube'da faaliyet gösteren dini içerikli kanalların ergenler üzerindeki etkilerinin din eğitimi bağlamında ortaya çıkarılması oldukça önemlidir.

⁶ Ashıhan Atik, "Teknolojinin Din Eğitimi ile Bütünleştirilmesinin İmkânı" *Dijital Dönüşüm ve Din*, ed. R. Demir - H. Sarı (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2025), 219-248; Sümeyra Yakut - Cemil Oruç, "Z Kuşağı Gençlerinin Sosyal Medya Kullanımlarının Dini Öğrenmelerine Etkileri", *İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi* 12/23 (2025), 141-161; Cemil Oruç, "Çocuk Medyalarında Dinin Sunuluşu", *Çocuk ve Medeniyet*, 12 (2021), 147-171.

1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, 14–18 yaş arası ergenlerin din eğitimi sürecinde, dini içerik üreten Youtuberların rolünü ortaya koymaktır. Bu doğrultuda, YouTube platformunda dinî içerikler üreten içerik üreticilerinin, bu içerikleri takip eden ergen bireyler üzerindeki etkilerinin incelenmesi hedeflenmektedir. Bu çerçevede araştırmanın temel problem cümlesi: 14-18 yaş ergenlerin din eğitiminde dini içerik üreten Youtuberların rolü nedir? Bu problem çerçevesinde alt problem cümleleri aşağıdaki gibidir:

- a) 14-18 yaş arası ergenlerin, dini içerik üreten Youtuberları takip etme nedenleri nelerdir?
- b) 14–18 yaş arası ergenler, dini içerik üreten Youtuberlar tarafından sunulan videolarda hangi konulara ilgi göstermektedir?
- c) Ergenlerin dini gelişim düzeyleri ile dini içerik üreten Youtuberları takip etme durumları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
- d) Ergenlerin dini içerik üreten Youtuberları takip etme durumları; okul türü, anne-baba eğitim durumu, sosyo-ekonomik düzey ve ailedeki dindarlık seviyesi açısından farklılık göstermekte midir?
- e) Ergenler, dini içerik üreten Youtuberları; ailede ve okulda verilen dini eğitimi pekiştirmek amacıyla mı, yoksa bu ortamlarda eksik kalan dini bilgileri tamamlamak için mi takip etmektedir?

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Modeli

14–18 yaş arası ergenlerin din eğitiminde, dini içerik üreten Youtuberların rolünü derinlemesine incelemeyi amaçlayan bu çalışma, nitel araştırma yöntemiyle yürütülmüştür. Anlam arayışına odaklanan nitel araştırmalar; bireylerin yaşantılarını nasıl yorumladıklarını, dünyayı nasıl algıladıklarını ve deneyimlerine nasıl anlamlar yüklediklerini ortaya koymayı amaçlar.⁷ Bu çalışmada, bir bireyi, grubu ya da belirli bir durumu kendi bağlamı içerisinde derinlemesine anlamayı ve tanımlamayı amaçlayan⁸ durum çalışması deseni kullanılmıştır. Araştırma kapsamında durum çalışması desenlerinden iç içe geçmiş tekli durum çalışması planlanmış ve uygulanmıştır.

2.2. Çalışma Grubu

Ele alınan konunun her bir boyutunu derinlemesine inceleyerek bütüncül bir bakış açısı kazandırmayı amaçlayan durum çalışmasında, çalışma grubu tek bir birey, kurum (örneğin okul, fakülte, bölüm, şirket vb.) ya da topluluklardan

⁷ Ahmet Saban - Ali Ersoy, *Eğitimde Nitel Araştırma Desenleri* (Ankara: Anı Yayınları, 2019), 222.

⁸ Saban – Ersoy, *Eğitimde Nitel Araştırma Desenleri*, 88.

oluşabileceği gibi; bir grup (örneğin aile, sosyoekonomik sınıf vb.) üzerine de odaklanabilir.⁹ Çalışma grubu esnek bir araştırma imkânı sunduğu için amaçlı örneklem çerçevesinde belirlenmiştir. Amaçlı örnekleme temel amaç, araştırmanın konusunu oluşturan kişi, olay ya da durum hakkında ve belirlenmiş bir amaç doğrultusunda derinlemesine bilgi toplamaktır.¹⁰ Araştırmanın örneklem grubu, amaçlı örnekleme yöntemiyle birlikte kartopu ve kolayda (tesadüfi) örnekleme tekniklerinin bir arada kullanıldığı maksimum çeşitlilik örneklemeyle oluşturulmuştur. Farklı sosyo-ekonomik ve eğitim seviyelerine sahip ergenlerin dahil edildiği çalışmada, 14–18 yaş aralığında olan ve ortaöğretime devam eden öğrencilerden, ulaşılabilir çeşitli liselerde öğrenim gören bireyler örnekleme dahil edilmiştir. Katılımcılar gönüllülük esasına göre seçilmiş, araştırmacı ile katılımcılar arasında güvene dayalı bir ilişki kurulduktan sonra görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Mülakat soruları, katılımcıların onayı alınarak sesli olarak kaydedilmiş ve analiz için ayrıntılı dökümler yapılmıştır. Katılımcıların mahremiyetini korumak amacıyla her bireye K1, K2, K3 şeklinde kodlar verilmiştir. Gelişimsel açıdan yaş önemli bir değişken olarak görüldüğü için, bu kodlara katılımcının yaşı parantez içinde eklenmiştir (örneğin K1[14], K2[17], K3[15]). Araştırmaya katılan toplam 24 öğrencinin 5'i erkek, 19'u kızdır. Kartopu ve kolayda örnekleme teknikleri kullanılmasına rağmen, dini içerik üreten Youtuberları takip eden erkek öğrenci sayısının sınırlı olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 1. Araştırmaya Katılanların Yaş Durumuna Göre Dağılımları

Yaş	N
14	7
15	3
16	4
17	8
18	2
Toplam	24

Araştırmaya katılan öğrencilerin yaş dağılımı incelendiğinde; 14 yaş grubunda 7 kişinin, 15 yaş grubunda 3 kişinin, 16 yaş grubunda 4 kişinin, 17 yaş grubunda 8 kişinin ve 18 yaş grubunda 2 kişinin yer aldığı görülmektedir.

⁹ Saban – Ersoy, *Eğitimde Nitel Araştırma Desenleri*, 45.

¹⁰ Murat Özdemir, “Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11/1 (2010), 323-343.

Tablo 2. Araştırmaya Katılanların Ortaöğretim Sınıflarına Göre Dağılımları

Sınıf	N
9.sınıf	8
10.sınıf	4
11.sınıf	5
12.sınıf	7
Toplam	24

Araştırmaya katılanların sınıf düzeyleri incelendiğinde 8 kişi 9.sınıf, 4 kişi 10.sınıf, 5 kişi 11.sınıf ve 7 kişi 12.sınıf düzeyinde eğitim almaktadır.

Tablo 3. Araştırmaya Katılanların Ortaöğretim Okul Türlerine Göre Dağılımları

Okul Türü	N
İmam Hatip Lisesi	15
Mesleki ve Teknik Lise	5
Sağlık Meslek Lisesi	3
Anadolu Lisesi	1
Toplam	24

Araştırmaya katılan öğrencilerin okul türlerine bakıldığında; 15 kişinin Anadolu İmam Hatip Lisesi, 5 kişinin Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, 3 kişinin Sağlık Meslek Lisesi ve 1 kişinin ise Anadolu Lisesi öğrencisi olduğu görülmektedir. Sınava hazırlık süreci, dinî içeriklere mesafeli yaklaşım gibi çeşitli nedenlerle, dini içerik üreten Youtuberları düzenli olarak takip eden öğrencilerin büyük çoğunluğunu Anadolu İmam Hatip Lisesi öğrencileri oluşturmaktadır. Bu durum, çalışma grubunun ağırlıklı olarak bu okul türünden seçilmesine neden olmuştur.

2.3. Veri Toplama Araçları

Nitel veri elde etmeyi amaçlayan araştırmalar, bireylerin ya da kurumların dünyayı ve yaşadıkları olayları nasıl yorumladıkları ve anlamlandırdıklarıyla ilgilenir. Bu nedenle, veriler doğal ortamdan kopmadan; gözlem, görüşme gibi teknikler aracılığıyla, belirli amaçlar doğrultusunda toplanır. Nitel araştırmalarda en sık kullanılan veri toplama aracı görüşmedir. Bu çalışmada da veri toplamak amacıyla yarı yapılandırılmış mülakat tekniği tercih edilmiştir. Daha sistematik ve odaklı bir analiz süreci yürütülebilmesi amacıyla temalar önceden belirlenmiş; yarı

yapılandırılmış mülakat soruları bu temalar doğrultusunda hazırlanmıştır. Her bir soru, ait olduğu tema ve kategori altına yerleştirilerek içerik açısından yapılandırılmıştır. Hazırlanan sorular alanında uzman kişilere gönderilmiş, uzman görüşleri doğrultusunda sorular gözden geçirilmiş ve gerekli düzenlemeler hem temalarda hem de kategorilerde yapılmıştır. Son olarak, mülakat formu ön çalışma kapsamında sahada uygulanmış ve araştırmanın amacına uygunluğu değerlendirilerek pilot uygulama gerçekleştirilmiştir.

2.4. Veri Analizi

Olaylara bütüncül bir bakış açısıyla yaklaşmayı amaçlayan nitel araştırmalarda, farklı analiz türleri kullanılmaktadır. Bu analiz türleri arasında; fenomenolojik analiz, içerik analizi, betimsel analiz, yerleşik kuram (grounded theory), sürekli karşılaştırmalı analiz, söylem çözümlemesi ve etnometodoloji yer almaktadır. Bu analiz tekniklerinden, durum çalışmaları için uygun olan betimsel analiz yöntemi; çeşitli veri toplama araçlarıyla elde edilen verilerin, önceden belirlenmiş temalara göre özetlenmesi ve yorumlanması süreci olarak tanımlanmaktadır. Bu çalışmada, 14–18 yaş arasındaki ergenlerin dini içerik üreten Youtuberlarla ilgili düşüncelerini ve bu içeriklerin din eğitimi etkilerini ortaya koymak amacıyla betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme formu, alanında uzman akademisyenlerin görüşleri doğrultusunda oluşturulan 14 sorudan meydana gelmiştir. Araştırma kapsamında farklı cinsiyet, yaş, sınıf ve okul türlerine sahip katılımcılardan oluşan çalışma grubuna bu sorular yöneltilmiştir. Görüşmeler sesli olarak kaydedilmiş, ardından ayrıntılı şekilde deşifre edilerek yazıya aktarılmıştır. Betimsel analiz tekniğinin doğası gereği, araştırmanın problem ve alt problemlerinden hareketle önceden belirlenen temalar doğrultusunda analiz süreci yürütülmüştür. Elde edilen veriler, bu temalara göre kodlanmış, kategorilere ayrılmış ve elde edilen bulgular ışığında sonuca ulaşmaya çalışılmıştır.

3. Bulgular ve Yorumlar

Bu çalışmada, 14–18 yaş aralığında ortaöğretime devam eden toplam 24 öğrenci ile yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler, tematik analiz yaklaşımı doğrultusunda üç ana tema çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu temalar; ergenlerin hayatında Youtuberların yer alma durumu, Youtuberların sunduğu dinî içeriklere ilişkin görüşleri ve aile, okul ile akran ilişkileri bağlamında dinî içeriklerin etkisi şeklinde belirlenmiştir.

3.1. Ergenlerin Hayatında Youtuberların Yer Alma Durumları

Bu tema altında takip edilen Youtuberlar ve takip edilme sebepleri, Youtuberların özellikleri, en çok izlenen video içerikleri ve Youtuberların izleme zamanlarıyla ilgili dört soruya katılımcıların verdikleri cevaplar yer almaktadır.

3.1.1. Takip Edilen Youtuberlar ve Takip Edilme Sebepleri

14-18 yaş ergenlerin dini içerik üreten Youtuberları takip etme nedenlerini anlamak amacıyla katılımcılara “*Takip ettiğiniz kanallar nelerdir? Neden bu kişileri takip ediyorsunuz?*” sorusu yöneltilmiştir.

Araştırmaya katılan katılımcıların bu sorulara verdikleri cevaplara göre takip edilen dini içerik üreten YouTube kanalları şu şekilde ortaya çıkmıştır:

Tablo 5. Katılımcıların izledikleri Dini İçerik Üreten YouTube Kanalları

Dini İçerik Üreten Kanallar	N
Hayalhanem	11
Mehmet Yıldız	7
Sözler Köşkü	5
Maksat 114	3
Mesken	3
Halil Konakçı	3
Huzme	2
Belirli Bir Kanalı Takip Etmeyen	2
K 19 Çevik	1
Harun Serkan Aktaş	1
Diyanet TV	1
Feyyaz TV	1
Nurettin Yıldız	1
Timurtaş Hoca Sohbetleri	1
Nur Mektebi	1
Fatih Yağcı	1
Emrullah Aktürk	1
Furkan TV	1

“*Takip ettiğiniz Dini İçerik Üreten Youtuber var mı?*” sorusuna Hayalhanem kanalını takip eden katılımcı sayısı 11, Mehmet Yıldız’ın kanalını takip eden katılımcı sayısı 7, Sözler Köşkü kanalını takip eden katılımcı sayısı 5, Maksat 114, Mesken ve

Halil Konakçı kanalını takip eden katılımcı sayısı 3'tür. Huzme adlı kanalı takip eden katılımcı sayısı 2, Nur Mektebi, Feyyaz TV, Furkan TV, K 19 Çevik, Harun Serkan Aktaş, Diyanet TV, Fatih Yağcı, Nurettin Yıldız, Mesken, Emrullah Aktürk adlı kanallarını 1'er katılımcı takip etmektedir. Belirli bir kanalı takip etmediğini ancak YouTube'da gezerken önlerine çıkan dini içerikli videoları izleyen katılımcı sayısı ise 2'dir. Katılımcıların bazıları sadece 1 kanalı takip ederken bazıları da birden fazla kanalı takip etmektedirler.

Katılımcıların yanıtları incelendiğinde, Hayalhanem adlı YouTube kanalının 14-18 yaş aralığındaki tüm yaş gruplarından en az bir katılımcı tarafından takip edildiği görülmüştür. Bununla birlikte, Hayalhanem, Sözler Köşkü, Mehmet Yıldız ve Maksat 114 gibi Risale-i Nur temelli içerikler üreten kanalların da bu yaş grubundaki ergenler tarafından sıklıkla takip edildiği ortaya çıkmıştır. Özellikle abone sayısı ve sosyal medya popülerliği açısından ön plana çıkan Hayalhanem ve Sözler Köşkü gibi kanallar, çeşitli akademik araştırmalara da konu olmuştur. Bu tür içeriklerin gençler tarafından tercih edilme nedenlerine yönelik yapılan analizlerde; dini konuların daha anlaşılır ve dikkat çekici şekilde sunulması, içeriklerin sosyal medyanın dinamiklerine uygun biçimde eğlenceli ve görsel açıdan zenginleştirilmiş biçimde hazırlanması ve gençler için rol model oluşturabilecek kişiliklerin öne çıkarılması gibi faktörlerin etkili olduğu vurgulanmaktadır.¹¹

Tablo 4. *Takip edilme nedenleri*

Katılımcıların bu kişileri /kanalları takip etme nedenleri	
Kod	n
Bilgi edinme	6
Hoşa gitme	4
Eğlenceli bulma	3
Açıklayıcı	2
Dini duyguları kuvvetlendirici	2
Aile tavsiyesi	2
Dini çekinmeden anlatmaları	2
Hoca tavsiyesi	1
Arkadaşları takip ettiği için takip etme	1
Cevapsız	1
Toplam	24

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, katılımcıların dini içerik üreten Youtuberları takip etme nedenleri çeşitlilik göstermektedir. Katılımcılardan 6'sı bilgi edinmek, 4'ü içerikleri beğendiği için, 3'ü eğlenceli bulduğu için, 2'si açıklayıcı

¹¹ Şeyma Düzcan, *Popüler Kültür Bağlamında Sosyal Medya ve Din: Sözler Köşkü Örneği* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2020).

olduğunu düşündüğü için, 2'si maneviyatını güçlendirmek amacıyla, 2'si aile tavsiyesiyle, 1'i arkadaş yönlendirmesiyle, 1'i bir hocasının önerisiyle ve 2'si ise dini konuları çekinmeden anlattığı için bu kanalları takip ettiğini belirtmiştir. Ortak yanıtlar değerlendirildiğinde, katılımcıların büyük çoğunluğunun dini içerik üreten Youtuberları doğrudan ya da dolaylı olarak eğlenerek bilgi edinmek ve merak ettikleri konulara yanıt bulmak amacıyla takip ettikleri görülmektedir. Bu da dini içeriklerin dijital mecralarda gençlerin ilgisini çekecek biçimde sunulmasının, bilgi edinme ve değer kazanımı açısından etkili bir yöntem olabileceğini göstermektedir.

İlgili soruya katılımcıların verdikleri bazı yanıtlardan bazıları aşağıda sunulmuştur:

K 1 (14):Çünkü hem açıklayıcı, yalın ve sade bir şekilde anlatılıyor. Özellikle çok da derine inmiyor.

K 4 (14): Daha çok bilgi öğrenmek için izliyorum. Dinimi geliştirmek istiyorum, hani eksik kalmamak istiyorum.

K 10 (15): Din hakkında daha çok bilgi edinmek için. Bilinçli olmak için.

K 13 (18): Hayalhanemin videoları hem eğlenceli hem öğretici geliyor. Sadece dinin beş farzına değil de böyle ahlaki ve davranışsal olarak da bilgilendiriyorlar.

K 22 (15): Müslümanlık hakkında bilmediğim şeyleri öğreniyorum ve onlar sayesinde günah işlemiyorum ve günaha girmiyorum.

K 2 (16): Dinlediğim zaman manevi hallerimi daha güçlü kıldıklarına inanıyorum. Bazen insan kendini manevi anlamda zayıf, güçsüz hisseder. Birazcık daha hani onları izlediğim zaman manevi anlamda yenilenme ve güçlenme hissediyorum.

K 9 (16): Videoları hoşuma gidiyor hocam. Dini konular olduğu için.

K 16 (18): Yaa daha çok ailem aslında şey yaptı, annem önerdi. Hani böyle biri var diye.

K 11 (16): Arkadaşlarım takip ediyordu. Emrullah Hoca çıktı karşıma. Çoğu videolarını izledim ve çok hoşuma gitti.

K 18 (17): Öncelikle okulda bir hocamın önerisi. İzledikten sonra da dini bilgiler olduğu için hoşuma gitti, izlemeye devam ettim.

Elde edilen bulgular, geleneksel yöntemlerle sunulan dinî bilgilere erişim yollarının, teknolojik gelişmelerle birlikte biçim değiştirerek farklılaştığını ortaya koymaktadır. Bu durum, dinî bilgilerin dijital platformlar aracılığıyla daha erişilebilir ve ilgi çekici hale geldiğini göstermektedir. Bu bağlamda, Vural tarafından yürütülen bir araştırmada ulaşılan bulguların da çalışmamızla örtüştüğü görülmektedir. Söz konusu araştırmada katılımcılara “Dinî yayınları genelde hangi amaçla izlersiniz?” sorusu yöneltilmiş; 7 katılımcı bilgi edinmek, 2'si merak, 1'i konu, 1'i konuk, 3'ü tesadüfen karşılarına çıkan içerikler, 4'ü hem güncel olayları takip etmek hem bilgi edinmek hem de merak, 2'si ise hem merak hem de bilgi edinme

amacıyla yanıt vermiştir.¹² Bu veriler ışığında, hem kendi çalışmamızda hem de benzer araştırmalarda, 14–18 yaş aralığındaki ergenlerin dinî içerik üreten Youtuberları takip etme gerekçelerinin büyük oranda bilgi edinme ihtiyacına dayandığı görülmektedir. Bu durum, dijital içeriklerin genç bireylerin dinî öğrenmelerinde etkili bir rol üstlendiğini göstermektedir. Fromm’a (2004) göre ergenlik, yetişkinliğe geçiş sürecinde kimlik arayışının yoğunlaştığı bir dönemdir. Bu süreçte ergenin “Ben kimim?”, “Niçin varım?”, “Nereden geldim?”, “Nereye gidiyorum?” ve “Hayat nedir?” gibi temel varoluşsal soruları sorması, bireyin anlam arayışını ve kimlik inşasını beslemektedir. Bu sorular, bireyin hayatına yön vermesinde, cinsel kimliğini keşfetmesinde ve bir ideoloji ya da inanç sistemine yönelmesinde önemli rol oynar. Henüz tam anlamıyla yetişkin olmayan ve soyut düşünmeye yeni başlayan bir ergenin bu tür sorulara tek başına yanıt bulması kolay değildir.

Bu noktada, ergenin içinde bulunduğu sosyal ve kültürel çevre kadar, kendisine model aldığı dinî ya da felsefi figürler de rehberlik işlevi görebilir. Bu bağlamda, araştırmaya katılan ergenlerin verdiği yanıtlar incelendiğinde, dinî içerik üreten Youtuberları kimlik oluşturma ve kendini bulma süreçlerinde destekleyici figürler olarak gördükleri ve bu kişileri, dinî kimliklerini inşa ederken özdeşim kurabilecekleri rol modeller olarak benimsedikleri söylenebilir.

3.1.1.1. Youtuberların Özellikleri

Katılımcıların dini içerikli Youtuberları takip etme nedenlerinin ortaya çıkarılması ve bununla ilgili görüş ve düşüncelerini anlamak için “*Takip ettiğin kişilerin ürettikleri içeriklerin dışında başka hangi özellikleri seni etkiliyor?*” sorusu yöneltilmiştir.

Tablo 5. *Takip edilen Youtuberların farklı özelliklerinin etki durumu*

Takip edilen kişilerin ürettiği içerikler dışında etki eden özellikleri	
Kod	n
Konuşma biçimleri	11
Samimiyet	6
Kılık kıyafet	3
Video çekilen ortam	2
Gösterilen gayret	2
Toplam	24

¹² Esra Ermiş Vural, *Medyadaki Dini İçerikli Yayınların Din Eğitimi Açısından İncelenmesi* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2022).

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, katılımcıların dini içerik üreten Youtuberlara yönelik ilgileri farklı unsurlardan etkilenmektedir. Katılımcıların 11'i bu kişilerin konuşma biçimlerini etkileyici bulduğunu ifade ederken, 6'sı samimi bir anlatım tarzına sahip olmalarının kendilerini etkilediğini belirtmiştir. Ayrıca 3 katılımcı kılık kıyafetlerinin, 2 katılımcı ise video çekilen ortamın dikkat çekici olduğunu vurgulamıştır. Bununla birlikte, 2 katılımcı da Youtuberların gayretli ve istekli olmalarının kendileri üzerinde olumlu etki bıraktığını dile getirmiştir. Bu veriler doğrultusunda, katılımcıların dini içerik üreten Youtuberları; anlatım tarzları, kişisel özellikleri ve işledikleri dini konular açısından ilgi çekici buldukları için takip ettikleri sonucuna ulaşılabilir. İlgili soruya katılımcıların verdikleri bazı cevaplar aşağıda verilmiştir.

K 5 (17): Konuşma biçimleri beni etkiliyor. Mesela en son bir ayeti kerime var, kadını dövmekle alakalı. Ben bunun aslını merak ettim. Bu sebeple de araştırmak istedim sonra Maksat 114'te bir abi var, onu dinledim. Hem hitabeti çok güzeldi, çok güzel anlatıyordu.

K 12 (17): Konuşması çok akıcı ve güzel geliyor.

K 23 (14): Yani ders vermeleri çok iyi. Adabı, konuşma tarzı, konuşma biçimi yani öğütleri onlar hoşuma gidiyor.

K 16 (18): Ben instagram hikâyesinde görmüştüm zaten biliyordum ilim adına İslam adına bir şeyler yaptığını o zaman arabası dikkatimi çekmişti, zenginliği.

K 13 (18): Dini eğlenerek yaşamaları hoşuma gidiyor. Aynı zamanda akıcı konuşmaları ve dinle ilgili bilgi sahibi olduğumda birçok alanda bilgi birikiminin olduğunu fark ettim.

K 18 (17): Kişiler gözükmüyor. Sadece sesleri var o hoşuma gidiyor. Kişi çıkmadığı için kendini reklam yapmıyor.

K 22 (14): Video çekilen ortam etkiliyor. Çünkü cemaat içinde ve toplumla yüz yüze konuştukları için ondan etkileniyorum.

K 4 (14): Giyim tarzı olarak onların giydiği etekler diyelim ya da taktıkları başörtü tarzına göre ya da konuşma tarzına göre ilgimi çekiyor.

K 6 (15): İslam dini üzere mücadeleci oldukları beni çok etkiledi. Gayretleri.

Bulgular yaş aralıkları açısından değerlendirildiğinde, konuşma tarzı ve hitabet unsurunu ön plana çıkaran katılımcıların çoğunluğunu 16 (6 kişi) ve 17 (5 kişi) yaş grubu oluşturmaktadır. Kılık kıyafet ve giyim tarzı gibi dış görünüşle ilgili unsurların etkileyici bulunduğu yaş grubu ise ağırlıklı olarak 14 (2 kişi) ve 15 (1 kişi) yaş aralığıdır. Youtuberların samimi olmalarından etkilendiklerini ifade eden katılımcılar ise 14 ila 18 yaş aralığının tamamında yer almakta olup, bu durumun yaşa bağımlı olmaksızın genel bir eğilim olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Öte yandan, sosyal medya mekanik yapıya sahip sanal bir ortamdır ve bu mecralarda kurulan iletişim biçimi, yüz yüze günlük iletişimden önemli ölçüde farklılık

göstermektedir. Bu farklılık, özellikle ergenlerin sosyal medya içerik üreticileriyle kurdukları ilişki biçiminde de kendisini göstermektedir.¹³ Sosyal medyada hâkim olan kültür büyük ölçüde eğlence odaklıdır. Bu nedenle oluşturulan içerikler, genellikle eğlence unsurları içeren ve dikkat çekmeyi amaçlayan bir yapıya sahiptir. Bu durum, sunulan mesajların içeriğini de doğrudan etkilemektedir. Örneğin, reel yaşamda dinî sohbetler genellikle cami gibi kutsal mekânlarda, din görevlileri ya da dini bilgiye sahip bireyler aracılığıyla gerçekleştirilirken; sosyal medya ortamında bu yapı dönüşüme uğramaktadır. Dini içerikler, sosyal medyanın hızlı ve görsel ağırlıklı doğasına uyum sağlamak amacıyla eğlenceli ve dikkat çekici biçimlere dönüştürülebilmektedir. Bu bağlamda, katılımcı görüşleri incelendiğinde, neredeyse tüm katılımcıların konuşma tarzı ve hitabetin kendileri üzerinde etkili olduğunu ifade ettikleri görülmektedir. Ancak kılık kıyafet ve içerik sunulan fiziksel ortam, özellikle 17-18 yaş grubu katılımcıları açısından etkili bir faktör olarak öne çıkmamaktadır. Bu da ergenlerin daha çok anlatım biçimi ve içerikle kurulan duygusal ilişki üzerinden etkilendiklerini göstermektedir. Benzer şekilde, Cihangir tarafından yapılan bir araştırmada da YouTube üzerinden eğitsel içerikli videoları izleyen katılımcılara, bu videoları izlemeye devam etme ya da bırakma nedenleri sorulmuş; elde edilen temalardan biri “içeriğin sıkıcı olmaması, anlatımın akıcı, sade, anlaşılır ve düzenli olması” şeklinde ortaya çıkmıştır. Bu bulgu, anlatım tarzının ve sunum biçiminin içerik kadar önemli olduğunu göstermekte ve bizim çalışmamızdaki verilerle örtüşmektedir.¹⁴ Elde edilen bu tema araştırmamızdan elde ettiğimiz bulguları destekler mahiyettedir.

3.1.2. En Çok İzlenen Video İçerikleri

Araştırmamızın alt problemlerinden birisi de 14-18 yaş arası ergenler hangi dini konulardaki videoları takip etmektedir. Bu problem cümlesine dayalı olarak “Takip ettiğin kişilerden en çok hangi konudaki videolarını izliyorsun? Seni en çok hangi paylaşımları etkiliyor?” sorusu yöneltilmiştir.

Tablo 6. Katılımcıların en çok izlediği video içerikleri

Katılımcıların en çok izledikleri video içerikleri	
Kod	n
Ateizm, Allah ve ahiret inancı gibi itikadi konular	9
Kuran kıssaları ve peygamber-sahabe hayatları	7
Namaz	5
Tesettür	2

¹³ Düzcan, *Popüler Kültür Bağlamında Sosyal Medya ve Din: Sözler Köşkü Örneği*, 67.

¹⁴ Hasan Hüseyin Cihangir, *Youtube'un Eğitim Ortamı Olarak Kullanımının İzleyici ve Eğitimci Bağlamında İncelenmesi* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (2021).

Cevapsız	1
Toplam	24

Araştırma sonuçlarına göre, katılımcıların en çok izledikleri dini içerikli videolar, yaş gruplarına göre şu şekilde sınıflandırılmıştır: İbadetler (özellikle namaz) ile ilgili içerikleri izleyenler; 14 yaş grubundan 2 kişi, 16 yaş grubundan 2 kişi ve 17 yaş grubundan 1 kişidir. Tesettür konulu videoları izlediğini belirten katılımcılar; 14 ve 16 yaş gruplarından birer kişidir. Ateizm, Allah'ın varlığı ve ahiret inancı gibi konulara yönelik içerikleri takip ettiğini belirtenler; 14 yaş grubundan 2, 15 yaş grubundan 1, 16 yaş grubundan 1, 17 yaş grubundan 5 ve 18 yaş grubundan 1 kişidir. Kur'an, peygamber ve sahabe hayatlarıyla ilgili videoları tercih edenler ise; 15 yaş grubundan 3, 16 yaş grubundan 1, 17 yaş grubundan 1 ve 18 yaş grubundan 1 kişidir. Elde edilen bulgular değerlendirildiğinde, özellikle 17 yaş grubundaki katılımcıların önemli bir kısmının dini içerik üreten Youtuberları varoluşsal sorgulamalar (Allah'ın varlığı, ahiret, cennet-cehennem, yaratılış amacı vb.) çerçevesinde takip ettikleri anlaşılmaktadır. Bu yaş grubundaki katılımcılar, ergenlik sürecinde karşılaştıkları içsel bunalımlar, kimlik karmaşası ve anlam arayışına çözüm ararken dini içeriklere yönelmişlerdir. 12-13 yaşlarından itibaren gelişmeye başlayan soyut düşünme becerileriyle birlikte, daha önce çevreden duydukları ya da taklit yoluyla benimsedikleri dini inançları, 17 yaş döneminde daha derin ve eleştirel biçimde sorgulamaya başladıkları görülmektedir. Bu bulgular, Kulu'nun (2019) çalışmasıyla da örtüşmektedir. Kulu'nun araştırmasında da ergenlerin özellikle dini içerikli dijital kaynakları, anlam arayışlarını derinleştirmek ve zihinsel karmaşalarına cevap bulmak amacıyla takip ettikleri ifade edilmiştir.¹⁵ İlgili soruya katılımcıların verdikleri bazı cevaplar aşağıda verilmiştir.

K 17 (17): Dünya üzerinde var oluş ve gönderiliş amacımız.

K 18 (17): Allah'ın varlığı hakkındaki bilgiler.

K 19 (17): Hocam genelde hepsi yani her konuda bilgi almaya çalışıyorum. Gönderiliş amacımız, varlığımız, neden dünyaya gönderildik, Allah var mı yok mu?

K 6 (15): Hayalhanem'in ateistlerle konuşmaları var. Onlara çok fazla dikkat ediyorum, onları dinliyorum.

K 12 (17): Dinimizi savunma şeyleri var, videoları var. İsimlerini tam bilmiyorum sadece dinliyorum ben.

K 14 (17): Ben en çok bu dini görüşler üzerine hani şey mesela Allah'a inanç üzerine. Bu konularda çok fazla düşünüyorum. Özellikle Allah'ın varlığı üzerine, sıfatları üzerine konularla ilgileniyorum. Onun dışında gündemin durumlarına göre takip etmeye çalışıyorum.

¹⁵ Furkan Kulu, *Ergenlik Döneminde Dini Başa Çıkma ve Anlam Arayışı* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019).

K 16 (18): Ateistlerle alakalı bir de namaz konusunda bazen... Kılmak istemediğim tarzı şeyler olduğunda onlarla ilgili örnekler verdiğinde.

Araştırmamızda, 14–15 yaş aralığındaki bazı katılımcıların yanıtlarının daha çok günlük dinî pratikler üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Ergenliğin daha derin kimlik bunalımlarının yaşandığı evresine geçilmeden önceki bu dönemde, bireylerde dinî ilgi ve duyarlılığın yüksek seviyelere ulaştığı dikkat çekmektedir. Bu yaş grubundaki bireylerde; ibadetleri yerine getirme, cami ve cemaatle ilişkilene, helal–haram ve günah–sevap gibi temel dinî kavramlara yönelik ilgi ve hassasiyetin belirgin biçimde arttığı müşahade edilmiştir. Bu durum, erken ergenlik evresinde dinin özellikle davranışsal yönüyle daha yoğun bir şekilde deneyimlendiğine işaret etmektedir.¹⁶ On dört yaş civarı, ergenlerin zihinsel gelişimleri açısından soyut ve manevi düşüncelere daha fazla ilgi göstermeye başladıkları bir dönemdir. Bu dönemde bireyler, soyut kavramları anlamlandırma becerisi kazandıkça, ibadetler başta olmak üzere pek çok dinî konu gündemlerine girmeye başlar. Bu zihinsel ilerleme, ergenlerin dinî içeriklere karşı daha bilinçli bir merak ve sorgulama sürecine yönelmelerini beraberinde getirmektedir.¹⁷ Bu yaş aralığındaki katılımcıların “Neden bu kişileri/kanalları takip ediyorsunuz?” sorusuna verdikleri yanıtlar dikkate alındığında, 12–13 yaşlarıyla birlikte başlayan dinî uyanışın, sorgulama ve şüphe evresine henüz tam anlamıyla geçmediği, buna karşılık 14–15 yaş aralığında dinî pratikler aracılığıyla Allah’a yakınlık çabalarının daha ön planda olduğu sonucuna ulaşılabilir. Bu durum, erken ergenlik döneminde inançla ilgili bilişsel sorgulamalardan ziyade, davranışsal yönelimlerin ve içten gelen duygusal bağlılıkların öne çıktığını göstermektedir. İlgili soruya katılımcıların verdikleri bazı cevaplar aşağıda verilmiştir.

K 7 (14): Namaz hakkında hocam, baya namazın üstüne düşüliyor. Gençleri İslam’a yaklaştırma hakkında da konuşmaları var, onlar dikkatimi çekiyor.

K 8 (14): Namaza teşvik eden videoları var. Sonra... Mesela rekâtlarını bilmiyordum, onları öğrettiği vidolar var, onları seviyorum daha çok.

K 1(14): En çok Mesken’in tesettürle ilgili videosu vardı. İslam hakkında genel bilgi verilen özellikle gençler için. Çok hoşuma gitti. İslam’ı biliyoruz ama İslam’ı neden yaşamıyoruz bildiğimiz halde tarzındaki videolar. Özellikle o içerikli videolar benim çok dikkatimi çekiyordu.

K 2 (16): Mesela bayan olduğumuz için tesettür hakkındaki şeyleri, içerikleri birde Yaraticının varlığına dair ispatlı araştırmaları...

Yaptığımız çalışmada, 14–18 yaş aralığındaki katılımcıların izlediği bir diğer video içeriğini Kur’an kıssaları ile peygamber ve sahabe hayatlarına dair anlatımlar oluşturmaktadır. Eğitimde, özellikle dinî ve ahlakî eğitimin tüm yaş gruplarına hitap etmesi açısından, kıssa ve hikâyeler önemli bir araçtır. Bu tür anlatılar, soyut ve

¹⁶ Hayrettin Hökelekli, *Din Psikolojisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2005).

¹⁷ Köylü - Oruç, *Gençlik Dönemi Din Eğitimi*, 54.

anlaşılması güç kavram, konu ve varlıkların somutlaştırılarak aktarılmasını mümkün kılar. Kıssalar aracılığıyla birey, anlatıdaki kahramanlarla özdeşim kurarak hem sosyo-kültürel öğrenme süreçlerine katılır hem de empati becerisi geliştirir. Araştırmamızda elde edilen bulgular, kıssaların ergenlerin ahlaki ve manevi gelişimlerine anlamlı katkılar sunduğunu göstermektedir. Ergenlik dönemi, bireyin kimlik arayışı içinde olduğu ve toplumsal ilişkilerini geliştirerek sosyal çevresine uyum sağlamaya çalıştığı bir geçiş evresi olarak değerlendirildiğinde; kıssaların, ergenler açısından hayata dair yeni bakış açıları kazandırma, yaşamın zorlukları karşısında örnek modeller sunma gibi işlevler üstlendiği görülmektedir. Bu konuda yapılan çeşitli araştırmalar da kıssaların, ergenlerin karakter gelişimi, benlik saygısı ve sosyal ilişkileri üzerinde hem psikolojik hem de sosyolojik düzeyde olumlu etkiler oluşturabileceğini ortaya koymaktadır.¹⁸ Bu bilgilerden hareketle yaptığımız çalışmaya katılan katılımcıların verdikleri cevaplara göre kıssalar ve hayat hikâyeleri onlar için birer yol gösterici, örnek alınabilecek ve özdeşim kurabilecekleri şahsiyetlerin yer aldığı anlatımlardır. Gelişimsel basamaklar açısından hikâye ve kıssalar 14-18 yaş aralığındaki katılımcılar tarafından takip edilen ve her yaş aralığında tercih verilen video içerikleri oldukları görülmektedir. İlgili soruya katılımcıların verdikleri bazı cevaplar aşağıda verilmiştir.

K 4 (14): *Daha çok Peygamber efendimizle alakalı ya da onun yaşamıyla, o zaman ki insanlara göre o şekilde.*

K 10 (15): *Günümüzde ki yaşamla Osmanlı Dönemi, Peygamber Dönemi karşılaştırması falan mesela.*

K 9 (16): *Hocam din konusunda ya da bir sahabe hayatı, o dönemde Cahiliye Dönemi olduğu için mesela kız çocuklarının diri diri gömülmesi ya da peygamberimize yapılan zulümler.*

K 15 (17): *Sahabe hayatları. Geçmişte yaşamış sahabelerin hayatları şu anki ile kıyaslayınca o zaman arasında dağlar kadar fark olduğunu ya da o zaman ki insanların daha bilinçli İslam için kendini feda eden kişiler olduğunu görüyoruz. Ben o şekilde düşünüyorum.*

K 13 (18): *Bazı hayat hikâyelerini getiriyorlar ekrana onlar hoşuma gidiyor. Mesela bir kadının tesettüre girmesi. Bu hayatımın her alanında dönüm noktası olacağına inandırıyor... Bunlar hoşuma gidiyor.*

Elde edilen bulgulara göre, ibadetler ve günlük dinî pratikler bağlamında özellikle namaz ve tesettür konularının, 14 yaş grubundaki katılımcılar tarafından daha fazla tercih edildiği görülmüştür. Buna karşılık, itikadi inançlara dair içerikler — örneğin Allah’a iman, cennet-cehennem ve varoluş amacı gibi konular — daha çok 17 yaş grubundaki ergenler tarafından ilgiyle takip edilmektedir. Bu durum, yaş ilerledikçe dinî içerik tercihlerinin daha soyut ve varoluşsal temalara yöneldiğini göstermektedir. Ayrıca 14–18 yaş grubunun tamamında, Kur’an kıssaları,

¹⁸ Okumuşlar, *Din Eğitiminde Etkin Bir Yöntem Olarak Hikâye*, 242.

peygamber ve sahabe hayatları gibi anlatı temelli içeriklerin yoğun ilgi gördüğü tespit edilmiştir. Ergenlerin bu içerikleri hem ahlaki rehberlik hem de rol model oluşturma açısından faydalı buldukları anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, elde edilen bulgular arasında, günlük dinî pratiklerin yerine getirilmesi ve dinî duyguların canlanması amacıyla da video içeriklerinin takip edildiği yer almaktadır.

3.1.2.1. Takip Ettikleri Dini İçerikli Youtuberları İzleme Zamanları

Katılımcıların dini içerikli Youtuberları en çok ne zaman izleme ihtiyacı hissettiklerini anlamak ve bu konu hakkındaki görüşlerini ortaya çıkarmak için “*Takip ettiğin Youtuberları en çok ne zaman izleme ihtiyacı hissediyorsun?*” sorusu yöneltilmiştir. Elde edilen bulgulara baktığımızda 5 başlık altında cevapları toplamak mümkündür. Bunlar; boş zamanlarda, canı sıkıldığında/morali bozukken, dini duygularını güçlendirmek için, bilgi edinme amacıyla izleyen ve günlük düzenli olarak izleyen şeklindedir.

Tablo 7. Katılımcıların dini içerikli Youtuberları izleme zamanları

Katılımcıların takip ettikleri dini içerikli Youtuberları izleme zamanları	
	n
Boş zamanlarında izleyenler	8
Dini duygularını güçlendirmek için izleyenler	5
Düzenli olarak izleyenler	4
Canı sıkıldığında/morali bozukken izleyenler	4
Bilgi edinme amaçlı izleyenler	3
Toplam	24

Araştırma sonuçlarına göre, katılımcıların dini içerikli videoları izleme zamanlarına ve amaçlarına ilişkin veriler beş ana başlık altında toplanmıştır. Boş zamanlarında bu videoları izlediğini belirten katılımcı sayısı 8’dir. Dinî duygularını güçlendirmek amacıyla izleyenler 5 kişi, düzenli olarak izleme alışkanlığına sahip olanlar ise 4 kişidir. Ayrıca, canı sıkıldığında ya da morali bozukken izlediğini ifade eden katılımcı sayısı 4, bilgi edinme amacıyla izleyenlerin sayısı ise 3’tür. Gelişimsel açıdan değerlendirildiğinde, bu izleme motivasyonlarına dair kodlara neredeyse tüm yaş gruplarında rastlandığı görülmektedir. Bu durum, ergenlerin yaş düzeylerine bakılmaksızın dini içeriklere farklı duygusal ve bilişsel ihtiyaçlarla yöneldiklerini ortaya koymaktadır. Katılımcıların ilgili soruya verdikleri cevapların bazıları aşağıda verilmiştir.

K 6 (15): Boş zamanlarımda diyebilirim açıkçası ya da kafama bir soru takıldığı zaman hemen açıp dinliyorum.

K 24 (14): En çok içimde bir sıkıntı olduğunda yani kendimi kötü hissettiğimde, genelde dinlerim de bu zamanlarda daha çok dinlerim.

K 9 (16): Canım sıkırken, başka konular yüzünden.

K 22 (15): Şöyle ne zaman çok kafamı dünya işleriyle doldurduğum zamanlarda dinden uzaklaştığımı düşündüğümde daha çok açıp dinliyorum. Dine tekrar daha çok yakınlaşıyorum.

K 18 (17): Bazen namaz kıldıktan sonra şeytan vesvese veriyor gibi oluyor. Orda hemen izliyorum.

K 13 (18): Daha çok namazımı boşladığımda, dinden uzaklaştığımda açıyorum. Hayatın koşuşturmasına çok ayak uydurup da dini ikinci plana attığım zaman izliyorum açıkçası.

K 1 (14): Sabah namazından sonra izleyebilirsem birde akşam vakitleri.

K 21 (16): Her akşam, boş vaktim olduğunda.

K 15 (17): Kendimi ilmi bilgilerde eksik hissettiğimde veya çok böyle hüzünlü olduğum zamanlarda yalnız kalmak istediğim zamanlarda.

K 16 (18): Genelde dara düştüğüm zamanlarda diyeyim, kendimi iyi hissetmediğim zamanlarda.

Dinî kimlik oluşumu, bireylerin hem kendilerini hem de çevrelerini anlamlandırmalarında önemli bir rol oynamaktadır. Bu süreç, bireyin kendi inanç sistemini kavrayıp bu inancı günlük yaşamına nasıl yansıtacağını belirlemesi açısından da kritik bir öneme sahiptir. Dinî kimliğin temelleri genellikle çocukluk ve ergenlik dönemlerinde atılır ve bu süreç bireyin yaşamı boyunca devam eden dinamik bir gelişim gösterir. Dinî kimlik oluşumunu etkileyen başlıca faktörler arasında aile, eğitim, sosyal çevre ve medya yer almaktadır. Özellikle günümüzde, sosyal medya, genç bireylerin dinî kimliklerini şekillendirmelerinde etkili ve yönlendirici bir araç hâline gelmiştir.¹⁹ Sosyal medya platformları üzerinden dinî içeriklere erişim, ergenlerin dinî inançlarını ve pratiklerini şekillendirmede önemli bir rol oynayabilmektedir. Bu platformlar aracılığıyla ergenler, farklı dinî gruplarla etkileşim kurabilmekte; çeşitli dinî bilgiler edinmekte ve bireysel düzeyde dinî deneyimler yaşayabilmektedirler. Sosyal medya, bu yönüyle sadece pasif bir bilgi kaynağı değil, aynı zamanda etkileşim temelli bir dinî öğrenme ve kimlik geliştirme ortamı sunmaktadır.

¹⁹ Ayşe Zişan Furat, "Dini Kimlik Oluşumu: Eğitimsel Bir Yaklaşım", İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 13 (2006), 173-193.

3.2. Dini İçerik Üreten Youtuberlarla 14-18 Yaş Arası Ergenlerin Din Eğitimi İlişki Durumları

Bu tema altında, dini içerik üreten Youtuberların 14-18 yaş aralığındaki ergenlerin dini eğitimlerine ve gündelik dini pratiklerine etkilerini tespit etmek amacıyla katılımcılara alt problemlerden hareketle 5 soru yöneltilmiş ve alınan cevaplara yer verilmiştir.

3.2.1. Merak Edilen Dini Konuları YouTube Üzerinden Araştırma Durumları

Katılımcıların merak ettikleri dini konuları Youtube üzerinden araştırma durumlarını ortaya çıkarmak için *Merak ettiğiniz dini bir konuyu Youtube üzerinden araştırır mısınız?* sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların verdikleri cevapları 4 başlıkta toplamak mümkündür. Bunlar; araştırırım, aileme sorarım, hocaya sorarım ve kitaplardan araştırırım şeklindedir.

Tablo 8. Katılımcıların merak ettikleri konuyu YouTube üzerinden araştırma durumları

Katılımcıların merak ettikleri konuyu YouTube üzerinden araştırma durumları	
Kod	n
Youtube üzerinden araştıranlar	18
Önce aileye soranlar	2
Önce hocaya soranlar	2
Önce kitaplardan araştıranlar	2
Toplam	24

Araştırma sonuçlarına bakıldığında 24 katılımcının 18'i merak ettikleri konuları YouTube üzerinden araştırdıklarını söylerken, 2'si önce ailesine soracağını, 2'si önce hocasına soracağını, 2'si de önce kitaplara bakacağını söylemiştir. İlgili soruya katılımcıların verdikleri bazı cevaplar aşağıda verilmiştir.

K 17 (17): Merak ettiğim konuyu YouTubedan araştırırım.

K 5 (17): Evet araştırım. Bir keresinde Talha b.Ubeydullah (r.a.) hayatını araştırmak adına böyle bir görev üstlenmiştim. Bunun içinde Hayalhanemden dinlemiştim. Mehmet Yıldız'dan. O da baya güzel anlatmıştı. Çok etkilenmiştim.

K 8 (14): Ailem bilirse aileme sorarım ilk. Hani onlar cevaplayamazsa hocalarıma, kuran kursundaki, en son orya bakarım.

K 19(17): Youtube dan önce bildiğimiz insanlardan daha çok, bizim ailede var hocam. Çevremdeki insanlardan sorarım, imam var sevdiğim bir abi aile dostu gibi ona sorarım.

K 10 (15): *Önce hocalarım sormayı tercih ederim. Daha sonra sosyal medyaya bakarım.*

K 3 (14): *Yok araştırmam, kitaplar üzerinden, zaten ailem o bilgiyi verdiği için niye bilmiyorsun der. O yüzden kitaplardan araştırıyorum.*

K 18(17): *Araştırmam, daha çok kuranın üzerinden araştırırım.*

Dini içerik üreten Youtuberların, onları takip eden katılımcılar açısından hem dinî bilgi düzeylerini artırmak hem de manevî ve ahlaki gelişimlerine katkı sağlamak amacıyla tercih edildikleri söylenebilir. Geleneksel dinî toplumsallaşma araçları arasında aile, cami, okul ve dinî eğitim veren kurumlar öne çıkarken; modern dönemde bu aktörlere medya ve özellikle sosyal medya da eklenmiştir. Günlük yaşamda bireylerin çevresindeki rol modellerin etkisi sürmekle birlikte, medyanın yaygınlaşmasıyla birlikte bu rol modellerin yerini giderek daha fazla sembolik modeller almaya başlamıştır. Medyada yer alan bu sembolik modeller; bireylerin kolaylıkla gözlemleyebileceği, özdeşim kurabileceği ve taklit ederek yaşamlarına uyarlayabileceği temsiller olarak işlev görmektedir. Bu bağlamda, dinî içerik üreten Youtuberlar da ergenler açısından hem bilgi kaynağı hem de model alınabilecek dinî figürler olarak değerlendirilmektedir.²⁰ Sembolik modeller, bazı dinî ve ahlaki kavramların derinlemesine ve anlaşılır biçimde açıklanmasına aracılık eden unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Katılımcıların yanıtlarından elde edilen bulgular incelendiğinde, örnek alınan modellerin genellikle dikkat çekici, etkili konuşma yeteneğine sahip ve hitabet gücü yüksek kişiler olduğu görülmektedir. Bu özellikler, ilgili içerik üreticilerinin izlenmesinde önemli bir etken olarak öne çıkmaktadır. Bu bulgulardan hareketle, dinî içerik üreten Youtuberların, katılımcılar tarafından dinî motivasyonu artıran birer sembolik model olarak görüldüğü söylenebilir. Ergenler hem kendilerini keşfetme sürecinde hem de ahlaki ve dinî kimliklerini inşa ederken, bu içerik üreticilerini dinî konuları daha etkileyici ve anlaşılır bir biçimde sunan figürler olarak değerlendirmektedir. Dolayısıyla bu Youtuberlar, ergenlerin dinî kimlik oluşum sürecinde hem bilgi kaynağı hem de özdeşim kurabilecekleri sembolik modeller olarak önemli bir işlev üstlenmektedir.

3.2.2. YouTube Kanallarında Verilen Dini İçerikleri Yeterli Bulup Bulmama Durumu

Bu başlık altında katılımcıların dini içerikli Youtuberları içerik bakımından yeterli, yetersiz ya da faydalı bulup bulmadıklarına dair düşüncelerinin ortaya çıkarılması için “*YouTube Kanallarında Verilen Dini İçerikleri Nasıl Buluyorsunuz?*” sorusu yöneltilmiştir.

²⁰ Sibel Fügan Varol, “Medyada Yer Alan Temsillerin Kimlik Edinme Sürecindeki Rolü”, JASSS 26 (2014), 301-313.

Tablo 9. Katılımcıların YouTube Kanallarında Verilen Dini İçerikleri Bilgilendirici/Yeterli Bulup Bulmama Durumu

Katılımcıların youtube kanallarında verilen dini içerikleri bilgilendirici/yeterli bulup bulmama durumu	
Kod	n
Bilgilendirici/yeterli	14
Yetersiz/güvenilir değil	9
Cevapsız	1
Toplam	24

Araştırmada katılımcılara "YouTube kanallarını nasıl buluyorsunuz?" sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya 14 katılımcı söz konusu kanalları bilgilendirici ve yeterli bulduklarını, 9 katılımcı ise içeriklere karşı seçici davrandıklarını ve tam anlamıyla güvenmediklerini ifade etmiştir. 1 katılımcı ise bu soruyu yanıtsız bırakmıştır. Katılımcı yanıtları yaş aralıkları açısından incelendiğinde; kanalları yeterli bulanlar arasında 14 yaşında 4 kişi, 15 yaşında 3 kişi, 16 yaşında 3 kişi ve 17 yaşında 4 kişi yer almaktadır. Yetersiz veya güvensiz bulanlar ise 14 yaşında 2 kişi, 15 yaşında 1 kişi, 17 yaşında 4 kişi ve 18 yaşında 2 kişiden oluşmaktadır. Bu bulgular, ergenlerin önemli bir bölümünün YouTube'daki dinî içerikleri faydalı ve yeterli bulduğunu gösterirken, özellikle yaş ilerledikçe içeriklere karşı daha eleştirel ve seçici bir tutum geliştirdikleri izlenimini de vermektedir.

İlgili soruya katılımcıların verdikleri bazı cevaplar aşağıda verilmiştir.

K 24 (14): Dinlediğim, takip ettiklerimi iyi buluyorum yani gayet net bir şekilde açıklıyorlar, beni bilgilendiriyorlar.

K 2 (16): Yani zaten hani benim takip ettiğim, izlediğim kanallar, bana uygun olduğu için ve ispatlarından, söylemlerinden iyi şekilde faydalandığım ve anladığım için faydalı buluyorum.

K 3 (15): Dini içeriklerin bilgilendirme amaçlı çok güzel bir şey aslında. Yani insanları böyle bilgilendiriyorlar.

K 17 (17): Yani yüzde elli oranında faydalı buluyorum.

K 22 (14): İnsanlara faydalı oluyorlar ama bazıları yalan yanlış bilgiler verip insanları daha da dinden uzaklaştırıyorlar.

K 4 (14): Yani şimdi şöyle bazen değişebiliyor. Bazıları çok doğru içerik yapabiliyor ama bazıları yalan yanlış oluyor. Hani çok güvenesim gelmiyor. Ama gördüğüm zaman bir yandan inanabiliyorum, onu iyice araştırarak beynime yerleştiriyorum. Hemen gördüğüm anda yerleştirmiyorum.

K 5 (17): Birini dinlemem için Kuran ve sünnete uygun olması gerekiyor. Eğer burada bir terslik varsa baştan dinlemiyorum. (İzlediklerin uyuyor mu?) Takip ettiklerim uyuyor.

K 13 (18): *Bence hepsi olmasa da eğitici, öğretici ama dikkat etmek de gerekiyor. Farklı yerlere çekip farklı konularda yanlış bilgi veren de oluyor. Dini kötü yansıttıklarını düşünmüyorum.*

K 16 (18): *Çok fazla Youtuber çıktı hani bu konular üzerine imamlar olsun bazılarının dedikleri tabi ki doğru ama şu anki günümüze lanse edilmeye çalışıldığı için yani çok doğru bulmuyorum aslında.*

Katılımcılar kendilerine yöneltilen soruyu daha çok izledikleri, sürekli takip ettikleri kanallar üzerinden cevaplamışlardır. Gerek aile gerek çevresinde etkili olan dini grup ya da cemaatlere iltisaklı dini içerik üreten Youtube kanallarını izleyen katılımcılar yeterli ve faydalı bulduklarını belirtmişlerdir. Bu açıdan dini içerikli Youtuberlar onlar için dini bilgilerini pekiştirici ve derinlemesine bilgilendirici rol oynamaktadır diyebiliriz. Faydalı ve yeterli bulan bazı katılımcılar aileden yeterli bilgi almadıklarını belirtmişleridir. Bu açıdan ise dini içerikli Youtuberlar onlar için bilgilendirici ve öğretici olduklarından dolayı faydalı bulduklarını söyleyebiliriz. Seçici davrandıklarını belirten katılımcıların cevaplarına baktığımızda bir mesafe olmakla beraber yine de faydalı ve yararlı bulmaktadırlar. Buradaki güven veya yanlış bilgi verme durumu daha çok kendi takip ettikleri kanalların dışındaki kanallara karşı geliştirdikleri bir tavidir diyebiliriz. Sanal dini cemaatler ya da dini topluluklar (Hayalhanem, Sözler Köşkü, Çınaraltı vb.) sosyal medyada aktif bir şekilde rol almaktadırlar. Ergenlerin çelişki olarak ifade ettikleri bu durumlar sanal dini cemaatlerin tutumlarından kaynaklanıyor diyebiliriz.

3.2.3. Dini İçerikli YouTube Kanallarının Ergenlerin Dini Öğrenme Süreçlerine Katkı Sağlama Durumu

Araştırmanın bu başlığı altında alt problemlerimizden birisi olan ergenlere dini içerik üreten Youtuberların din eğitimi bağlamında etkilerini anlamak amacıyla aşağıdaki soru sorulmuştur. Buna göre dini içerik üreten Youtuberların katılımcılara günlük dini pratik uygulamalarına, ibadetlerine ve itikadi inançlarına ne derece etki ettiklerini tespit etmeye yönelik *Takip ettiğiniz bu dini kanalların (YouTube üzerinden) dini öğrenme sürecinize katkısı hakkında ne düşünüyorsunuz?* sorusu yöneltilmiştir.

Tablo 10. *Katılımcıların takip ettikleri dini içerikli kanalların dini öğrenme sürecine katkı sağlama durumu*

Katılımcıların takip ettikleri dini içerikli kanalların dini öğrenme sürecine katkı sağlama durumu	
Kod	n
Dini öğrenme sürecine katkısı çok fazla	18
Dini öğrenme sürecine katkısı çok yok	6
Toplam	24

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, dini içerik üreten Youtuberların, katılımcıların dini öğrenmelerine katkılarının çok fazla olduğunu söyleyenler 7, dini bilgilerini pekiştirdiklerini söyleyenler ise 11 katılımcıdır. 6 Katılımcı ise dini öğrenme noktasında dini içerik üreten Youtuberların etkisinin çok olmadığını, ancak yine de az da olsa etkili oldukları yönünde görüş bildirmişlerdir. İlgili soruya katılımcıların verdikleri bazı cevaplar aşağıda verilmiştir.

K 1 (14): *En büyük etkisi ben o videolara başlamadan önce namaz kılarken bazen çok huşu duyuyordum. Hani o namazı hissedemiyordum kendimde. Ama o videoları izlerken az çok olsa da eskisine göre namazımı kılarken daha çok huşu içinde olabiliyorum.*

K 3 (14): *Evet, mesela o videolar sayesinde namazıma başladım. Aralıklı kıldığım namazları tam kılmaya başladım.*

K 23 (14): *Etkiliyor evet. Öğrenimimi de tamamlıyor. Ben önceden namaz kılmakta çok zorlanıyordum. Peygamberimizin bir sözü varmış, ben namazımı genç yaşta başını secdeye koyanlara kendi ellerimle su içireceğim diyordu. Bu sözden çok etkilenip namazımı kılmaya başladım.*

K 4 (14): *Bana bir şeyler tabi ki katıyor. Daha bilgi veriyor. Yani mesela bir şey yaparsam o verdiği bilgiyi düşünerek hareket etmeye çalışıyorum. Kendimi Allah'ın huzurunda suçlu hissetmemek için öğrenmeye çalışıyorum.*

K 7 (14): *Namaza başlamıştım, şimdi bıraktım. Hocam başlamak istiyordum öğrenememiştım bir türlü. İşte birkaç arkadaşta yardımcı oldu, o videolardan da böyle canım istedi namaz kılmayı.(Niçin bıraktın?) Şuan abdest almak falan... Havalara da soğuktu. Yani işte insan nefsine yeniliyor.*

K 5 (17): *Tabi ki var. Hayatımda hemen hemen yaşayabileceğim şeyleri daha çok takip edip izlediğim için yani kendime çeki düzen veriyorum. Ben böyle olmalıyım, mesela insanlara eşit davranma konusunda kimseyi kimseden üstün tutamam, başkasına davrandığım gibi bir başkasına da farklı davranmam herkese de aynı şekilde davranmak zorundayım. Yani bunları daha çok hayatıma geçirmeye çalışıyorum.*

K 12 (17): *Evet oluyor. Bişeyler kendime katabildiğimi düşünüyorum. Bilgi sahibi olduğumu düşünüyorum.*

K 14 (17): *Dini öğrenmeye katkısı çok yüksek benim için, dediğim gibi en başta da. Allah'ın varlığına dair fikirlerim tam olgunlaşmamışken hatta aklımı karıştıran birçok içerik varken ben ona rağmen daha çok üzerine gittim. Bana en çok bahsettiğim kanallar yardımcı oldu. Şuan ki görüşlerimi oraya borçluyum diyebilirim.*

K 24 (14): *Katkıları çok fazla. Kuran-ı Kerim'i de az çok biliyorum yani bilgilerin doğru olduğunu bildiğim için fazla etkileri var.*

Katılımcıların verdikleri yanıtlar incelendiğinde, dinî içerik üreten Youtuberların; ibadetler, dinî bilgi edinme, eğitim, dinî öğretileri tasdik etme ve anlamlandırma süreçlerinde önemli roller üstlendikleri görülmektedir. Gelişimsel açıdan değerlendirildiğinde, özellikle küçük yaş grubundaki katılımcıların daha çok

namaz gibi ibadet temelli konularla ilgilendikleri; buna karşın daha büyük yaş grubundaki katılımcıların ise itikadî ve ahlakî boyutlara yöneldikleri tespit edilmiştir. Ayrıca, 14-15 yaş aralığındaki katılımcılarda, dinî teslimiyet ve ibadetler aracılığıyla Allah'a yakınlaşma çabası ön plandadır. Bu durum, bu yaş grubunda henüz dinî şüphe ve eleştirel sorgulama sürecinin tam anlamıyla başlamadığını göstermektedir. Dolayısıyla, yaş ilerledikçe dinî içeriklere yaklaşımın biçim değiştirdiği ve daha soyut, varoluşsal temalara yöneldiği söylenebilir. İlgili soruya katılımcıların verdikleri bazı cevaplar aşağıda verilmiştir.

K 17 (17): *Birçok kanal var, herkes farklı farklı şeyler söylüyor. Cemaatler var biliyorsunuz. Herkes kafasına göre bir şey söylüyor. Doğru bilgi alamadığım için yani normal hayatta güvendiğim kişilerden bilgi alıyorum, ona daha çok özen bakım gösteriyorum.*

K 15 (17): *Bazen eksik yönleri olabiliyor YouTubeda. Ben bir iki kanalda rastlamıştım buna. Mesela Hayalhanemde idi sanırım... Melekler hususunda bir yanlışları çok bariz belliydi hatta babama da sormuştum, diğer hocalara da sormuştum. Onlar da yanlış olduğunu söylemişti. Sonra zaten o YouTubenin tekrar o videosunu izlediğimde orasını kesip atmışlardı.*

17 yaş aralığındaki katılımcıların yanıtları incelendiğinde, dinî içerik üreten Youtuberlara karşı daha eleştirel bir bakış açısı geliştirdikleri ve zaman zaman güvensizlik ifade ettikleri görülmektedir. Bu durum, söz konusu yaş aralığında şüphe, arayış ve sorgulama süreçlerinin yoğunluk kazandığını göstermektedir. Bu gelişimsel evrede ergenler, inançlarını daha derinlikli şekilde sorgulamakta; otorite figürlerine ve sunulan dinî bilgilere karşı daha temkinli yaklaşmaktadırlar. Dindarlık, öznel bir deneyim olduğundan bireyin aile yapısı, cinsiyeti, yaşı, eğitim düzeyi, yaşantıları, ekonomik statüsü ve medenî durumu gibi çeşitli bireysel faktörlerden etkilenmektedir. Bununla birlikte, bireyin zihinsel, duygusal, ahlaki ve dinî gelişim düzeyi ile birlikte; içinde bulunduğu grup, kitle iletişim araçları ve diğer çevresel etmenler de dindarlığın biçimlenmesinde önemli rol oynamaktadır.²¹ Kişinin dindarlığı hayatı boyunca farklılıklar gösterebilir. Dini içerik hazırlayan Youtuberların; bu açıdan baktığımızda katılımcıların doğrudan ya da dolaylı olarak dini duygularını beslediklerini ve canlı tuttuklarını da söylemek mümkündür. İlgili soruya katılımcıların verdikleri bazı cevaplar aşağıda verilmiştir.

K 10 (15): *Katkısı az da olsa var ama genel olarak okulda ya da kuran kurslarında öğrendiğimiz kadar değil, etkili olmaz. (Gerçekle sanal arasında illaki fark var.) Mesela orda hoca anlatıyor sadece video olarak izliyorsun, gerçek hayatta dinlediğin zaman daha çok etkilenirsin.*

²¹ Hasan Meydan – Sare Aydın, “Üniversite Gençliğinin Kurumsal ve Öznel Dindarlığa Bakışı ve Etkileyen Faktörler Üzerine Nitel Bir Araştırma”, *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/ 2 (2020), 299-323.

K 13 (18): *Bence katkısı çok olmasa da var, çünkü sadece dinlediğimiz için. Kurslar daha eğitici hem yapıyorsun hem dinliyorsun. Burda sadece dinlediğin için elbette sana bir şeyler katıyor ama unutma süren daha kısa. Çünkü onlar hem söyleyip hem yaptırıyorlar.*

Katılımcıların verdikleri yanıtlardan anlaşıldığı üzere, günlük yaşamında bir cemaat veya dinî gruba mensup olan ve bu yapılarla aktif etkileşim hâlinde bulunan bireylerde, gerçek dünya ile sanal dünya arasında daha belirgin bir ayrım bulunduğu görülmektedir. Bu katılımcılar, günlük hayatta dinî ihtiyaçlarını büyük ölçüde karşıladıkları için gerçeklik düzlemini daha etkili ve tatmin edici olarak değerlendirmektedirler. Bu bağlamda, gerçek hayatta sahip oldukları rol modeller, sosyal medyadaki sembolik modellerin etkisini görece azaltmaktadır. Bununla birlikte, bu katılımcıların mensubu oldukları gruplara ait YouTube kanallarını ve içerik üreticilerini daha aşına oldukları söylem ve yapıların bir devamı olarak algıladıkları, dolayısıyla diğer dinî kanalları da bu perspektiften değerlendirdikleri söylenebilir. Bu durum, dinî içeriklere yaklaşımda bireyin ait olduğu yapının söylemsel çerçevesinin etkili olduğunu göstermektedir.

3.2.4. Dini İçerikli YouTube Kanallarının Ergenleri Dini Yaşayış ve İbadetler Konusunda Etkileme Durumu

Bu başlık altında, dini içerik üreten Youtuberların ergenlerin dini inanç ve uygulamalarını etkileme durumlarını tespit etmek amacıyla “*Takip ettiğiniz bu kanallarda anlatılan içerikler (YouTube) dini inancınızı nasıl etkiliyor?*” sorusu yöneltilmiştir.

Tablo 14. *Katılımcıları takip ettikleri dini içerikli kanalların, dini yaşayış ve ibadetler konusunda etkileme durumu*

Katılımcıları takip ettikleri dini içerikli kanalların, dini yaşayış ve ibadetler konusunda etkileme durumu	
Kod	n
Etkiliyor, motive ediyor	22
Çok etkilemiyor	1
Cevapsız	1
Toplam	24

22 katılımcı dini içerik üreten Youtuberların dini inançlarını etkilediklerini ve dini anlamda motive edildiklerini belirtmişlerdir. 1 katılımcı soruyu cevapsız bırakmış, 1 katılımcı ise dini anlamda pek fazla motive etmediklerini belirtmiştir. İlgili soruya katılımcıların verdikleri bazı cevaplar aşağıda verilmiştir.

K 2 (16): *Evet yani ibadetleri yerine getirme konusunda beni motive ediyor tabiki. Yani yaşantıma da yansıtmaya çalışıyorum gücümün yettiğince.*

K 3 (14): Evet ediyor. Namazlarımı kılmada etkili oldu. Bilgilerimi tazelememde etkili oldu. Artık çok kibirlenmiyorum, onlar sayesinde. Her gördüğüme güler yüzle selam vermek istiyorum.

K 7 (14): Düşünüyorum yani şuan gençler olarak çok da doğru bir yolda değiliz yani orada o sohbetlerden konuşuyorlar, gençlerimizi kaybettiğimiz falan yani kendimi düzeltmeye çalışıyorum.

K 9 (16): Hocam mesela önceden namaz kılmamanın bu kadar günah olduğunu bilmiyordum, şimdi hocam ne kadar büyük bir günah olduğunu biliyorum. Ramazan ayında oruç geçen yıl tutmuyordum bu sene tuttum. (Başka günlük hayatı etkiliyor mu küfür gibi) etkiliyor hocam.

K 10 (15): Tabi ki motive ediyor. Hatırlatma gibi bişey oluyor, biliyorsun farz olduğunu, orda da anlatıldığını görünce ne kadar günah kazandığımızı söylüyor mesela insanın kalkıp namaz kılası geliyor.

K 11 (16): Ediyor. İki yıl önce namazın bu kadar önemli olduğunu bilmiyordum ve namaza başladım yani içimde bir boşluk var o boşluğu doldurduğunu hissettim.

K 12 (17): Evet ediyor. Mesela namazla ilgili dinlediğimde daha huşu içinde kılmaya çalışıyorum. Mesela o videoları dinleyince, tesettüre biraz daha dikkat etmem gerektiğini düşünüyorum mesela, etkiliyor beni.

K 13 (18): Ediyor, dediğim gibi hayatın koşturmasına ayak uydurduğum zaman beni o tarafa çekiyor. Bu mesele hiç aklımda yokken karşıma çıkınca Kuran okuma ihtiyacı hissettiğim videolar bile oluyor.

K 14 (17): İbadetlerim konusunda özellikle hani şeyde bu teslimiyet konusunda yeise düştüğümü bazen şey hissediyorum. O zaman özellikle araştırıyorum o da benim direk kalbimi genişletiyor, ferahlatıyor, iyi geliyor. Oradaki öğrendiğim içerik üzere yaşıyorum diyebilirim.

K 15 (17): Mesela namaz kılma konusunda isteğimi daha da arttırıyor veya genel ahlakta da bu şekilde sahabenin hayatlarından örnek vererek aslında bizim onların yaşam tarzını örnek alabileceğimi gösteriyor.

K 16 (18): Kısa kısa bazen videolar çıkıyor, orda anlatılan bazı şeyler o an dara düşmüşsem hafiften kurtarıyor gibi oluyor, benim hoşuma gidiyor.

Dini içerik üreten Youtuberların inançlarını etkilediğini ve motive olduklarını belirten katılımcıların yanıtları incelendiğinde, bu içeriklerin özellikle ibadetlere yönelik teşvik edici bir rol üstlendiği görülmektedir. Bu bağlamda, katılımcılar dinî içeriklerin kendilerini ibadet yapma konusunda motive ettiğini ve özellikle namaz ibadetinin ön plana çıktığını ifade etmişlerdir. Ayrıca bu Youtuberların, yalnızca ibadetleri teşvik etmekle kalmayıp, aynı zamanda ahlaki değerlere yönlendirme, helal-haram bilincini hatırlatma ve dinî yaşamı gündelik hayata yansıtma konusunda da katılımcılar üzerinde etkili oldukları anlaşılmaktadır. Bu bulgular, söz

konusu içerik üreticilerinin sadece bilgi aktaran bir rol üstlenmediklerini, aynı zamanda dinî yaşamı destekleyen birer rehber figür olarak algılandıklarını ortaya koymaktadır.

3.2.5. Takip Edilen Youtuberların Dini Eğitim Açısından Yeterli /Yetkin Olma Durumu

Bu başlık altında katılımcılara dini içerik üreten Youtuberların din eğitimi bağlamında yeterli veya yetkin bulup bulmadıkları sorularak bu konu hakkındaki görüşlerinin ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. Bu bağlamda katılımcılara *Takip ettiğiniz Youtuberları dini eğitim açısından yetkin ve yeterli buluyor musunuz?* sorusu yöneltilmiştir. İlgili soruya katılımcıların verdikleri bazı cevaplar aşağıda verilmiştir.

K 1 (14): *Evet, yetkin. Onalar yapılmış yorumları okuduğumda çok memnun kalıyorum.*

K 2 (16): *Evet, zaten onları kendim seçtiğim için, genelde ilahiyat mezunu. Ama lise mezunu olup dini bilgisi yüksek olan tanıdığım birçok insan da var.*

K 4 (14): *Böyle bir konuşmayı yapıyorlarsa yetkin, bilgisi vardır ki konuşuyor, kimse bir şeyi boş boşa konuşmaz ya da bilmese konuşmaz.*

K 5 (17): *Yani en son izlediğimde işte bu kadınları dövme ayetiyle ilgiliydi. Çoğu bilmediğim kelimeleri de kullandılar ve aynı zamanda bunları da açıkladılar. Kendi kendime “Maşallah! Ne güzel, çok güzel ilim bilim biliyorlar. Genç yaşta olmalarına rağmen böyle olması çok güzel bişey.” dedim.*

K 3 (15): *Evet bakıyorum. Geçmişlerini araştırdım. Mesela benim ailem şuanda zaten İslami ders alıyorlar. Bende o aldıkları kişilerin hayatlarını araştırdığım çok zaman olmuştur. Nerelerde okudu, mesela Mısır’da okumuş, alim olarak daha sonra Adana’ya gelmiş falan.*

K 11 (16): *Evet geliyor, araştırmadım. Konuşmalarında o yeterliliği hissediyorum.*

K 15 (17): *Yani belki bize göre, bizim sorularımıza yeterli ama bence her şey için tam tamına diyemeyiz eksik yönleri vardır. Evet, bir iki araştırdığım oldu.*

K 23 (14): *Ya bu konuda yetkin olduklarını düşündüm. Yani bunlar o kadar iyi bir hoca olmuşlar...*

K 24 (14): *Buluyorum yani Kuran’dan anlattıkları için iyi buluyorum. Çoğunlukla bakmadım yani.*

Katılımcıların yanıtları incelendiğinde, dinî içerik üreten Youtuberların yeterlilik ve yetkinlik düzeylerini değerlendirme noktasında genel olarak bilgi temelli bir araştırma sürecine girmedikleri, bunun yerine konuşma tarzlarını ve anlatım biçimlerini esas aldıkları görülmektedir. Bu durum, içerik üreticilerinin şekilsel özelliklerinin, katılımcıların güven algısını etkileyen temel unsurlardan biri olduğunu göstermektedir. Ayrıca, katılımcıların bu soruya verdikleri yanıtları

çoğunlukla takip ettikleri veya mensubu oldukları cemaatlerle bağlantılı kanallar üzerinden değerlendirdikleri, dolayısıyla Youtuberlara ilişkin görüşlerinin bu ideolojik ya da aidiyet temelli bakış açısıyla şekillendiği anlaşılmaktadır.

3.3. 14-18 Yaş Arası Ergenlerin Aile-Okul-Akran İlişkisi Durumu

Katılımcıların dini içerik üreten Youtuberları takip etme ve dini yaşantılarını etkileme durumunu daha derinlemesine anlamak ve ortaya koymak için dini eğitim durumlarını da bilmek gerekmektedir. Bu amaçla 4 sorudan oluşan tema belirlenmiştir.

3.3.1. Aile İçinde Alınan Din Eğitiminin Yeterli Olup Olmama Durumu:

Katılımcıların aile içinde yeterli dini eğitim alıp almadıklarını belirlemek amacıyla “Aile içinde yeterince din eğitimi aldığını düşünüyor musun? Kısaca bahseder misin?” sorusu yöneltilmiştir.

Tablo 11. Aile içinde yeterli din eğitimi alıp almama durumu

Aile içinde yeterli din eğitimi alıp almama durumu	
Kod	n
Yeterli seviyede alanlar	17
Yeterli seviyede almayanlar	5
Orta seviyede alanlar	2
Toplam	24

Katılımcıların yanıtlarına göre, 17 kişi ailelerinden dinî anlamda destek aldıklarını ve bu desteği yeterli bulduklarını ifade etmiştir. 5 katılımcı, aile desteğini yetersiz olarak değerlendirirken; 2 katılımcı ise bu desteği orta düzeyde yeterli bulduğunu belirtmiştir. Ailesinden yeterli dinî eğitim aldığını ifade eden katılımcıların çoğu, bu eğitimin aileleri tarafından kurslara yönlendirilerek sağlandığını vurgulamıştır. Öte yandan, dinî eğitimi yetersiz bulan katılımcılar, ailelerinin bu eksikliği gidermek amacıyla kendilerini İmam Hatip Liselerine yönlendirdiklerini ifade etmişlerdir. İlgili soruya katılımcıların verdikleri bazı cevaplar aşağıda verilmiştir.

K 1 (14): *Evet, şu bakımdan ben küçüklüğümde beri zaten Kuran Kursu'na gönderildim. 3.5, 4 yaşından beri hatta 3,5 yaşında falan Kuran'a geçmiştim.*

K 2 (16): *Ailem maneviyatına düşkün. Annem babamda bu yönde bizleri destekliyor. Küçüklüğümünden bu yana da zaten yazları Kuran kursu tarzı böyle eğitim yerlerine göndermişlerdi.*

K 3 (14): *Hem annem hem babam hoca olduğu için 6 yaşından beri din eğitimi veriyorlar.*

K 4 (14): *Yani anneannemde ve dayımda aldığımı düşünüyorum. Ama diğer dayılarım ve annemden aldığımı düşünmüyorum.*

K 7 (14): *Düşünmüyorum hocam. Ailem bu yüzden imam hatip lisesine gönderdi, veremediğimiz bilgiyi ordan alayım diye.*

K 10 (15): *Hayır, düşünmüyorum. Çünkü aile hani her zaman olmaz, her şeyi sana anlatamazlar. İllaki eğitim aldığı bir yerin olması gerektiğini düşünüyorum.*

K 17 (17): *Aile içinde çok fazla din baskısı oluyor, özellikle Türkiye’de gençlere küçük yaştan beri bunalıma sokuyor. Ben doğru olduğunu düşünmüyorum.*

K 18 (17): *Küçüklükten beri dinimize değer verdiler. Camiye, kuran kursuna gönderdiler.*

K 19 (17): *Aile içinde değil de küçük yaşlardan beri beni Kuran Kursu’na gönderdiler.*

K 22 (15): *Alıyorum ama biraz eksik gibi hem kendileri veriyorlar hem de bir yerlere gönderiyorlar.*

K 23 (14): *Evet, annem babam üzerime düşüyor. Benim teyzem de ilahiyattan mezun olduğu için o da çok şey yapıyor.*

K 24 (14): *Düşünüyorum. Annem de babam da dine çok düşkün insanlardır. Yani çevremde ilahiyat okuyan da var zaten. Küçüklüğümünden beri kuran kursuna gittim. Babam zaten dinini çok seviyor yani o yüzden yeterli olduğunu düşünüyorum.*

Elde edilen bulgulara göre, dinî içerik üreten Youtuberları takip eden katılımcıların ailelerinde — doğrudan ya da dolaylı biçimde — dinî hassasiyetin var olduğu görülmektedir. Katılımcıların ifadeleri, ailelerin dinî eğitim açısından eksik kaldıkları noktalarda çocuklarını hem örgün hem de yaygın din eğitimi faaliyetleri yoluyla desteklemeye çalıştıklarını ortaya koymaktadır. Bir gencin dine karşı olumlu ya da olumsuz tutum geliştirmesinde, aile yapısı, anne-babanın dinî inancı ve yaşantısı, dinî pratiklere olan ilgisi ya da mesafeli tutumu belirleyici rol oynamaktadır. Araştırma kapsamında yer alan 14–18 yaş aralığındaki katılımcıların görüşleri dikkate alındığında, dinî içerik üreten Youtuberların, aile tarafından verilen dinî eğitimi pekiştirici, hatırlatıcı ve motive edici bir rol üstlendikleri anlaşılmaktadır.

3.3.2. Okulda Alınan Din Eğitiminin Yeterli Olup Olmama Durumu

Katılımcılara “Okulda yeterli din eğitimi aldığını düşünüyor musun? Kısaca bahseder misin?” sorusu yöneltmiştir.

Tablo 12. Okulda verilen din eğitiminin yeterli olup olmama durumu

Okulda verilen din eğitiminin yeterli olup olmama durumu	
Kod	n
Yeterli bulmayanlar	16
Yeterli bulanlar	8
DKAB derslerinin işlenememesinden dolayı yetersiz bulanlar	5
Toplam	24

Verilen cevapları incelediğimizde 16 katılımcı okulda verilen din eğitimi yeterli bulmadığını, 8 katılımcı okulda verilen eğitimi yeterli bulmalarına rağmen 5 tanesi derslerin çeşitli sebeplerden dolayı derslerin işlenmez hale gelmesinden kaynaklı sıkıntı yaşadıklarını da ifade etmişlerdir. İlgili soruya katılımcıların verdikleri bazı cevaplar aşağıda verilmiştir.

K 2 (16): Evet zaten imam hatip lisesi programlı bir okulda okuduğum için yeterli anlamda dini eğitim aldığımı düşünüyorum. Ortaokulda da imam hatip ortaokuluydu.

K 3 (14): Almıyorum yeterince, çünkü hocalar ne zaman derse girse öğrenciler lafi değiştiriyor, çok konuşulduğu içinde yeterli eğitim verilmiyor. Hocaları bıraksalar hocalar dersi yapacak ama.

K 4 (14): Yani okulda şöyle çok yeterli değil ama yani çok az bir miktarda aldığımı düşünüyorum.(Neden?) Yeterli derecede konuşacak vaktimiz olmuyor ya da dersimiz ona göre yeterli gelmiyor o şekilde.

K 5 (17): Okulda da evet alıyorum, aldık. Yani şimdi öğrencilerde pek fazla dersleri önemsemedikleri için biz de işte elimizden geldiğince dinlemeye çalıştık.

K 3 (15): Şuan din dersi almıyorum hocam açıkcası, hocamız bilmiyor, ne yalan söylüyüm. Ortaokulu imam hatip ortaokuluydu. Din dersi olarak da zaten sürekli Hz. Muhammed’in hayatından bahsediliyordu. O’nun hayatı üzerinde orta diyebilirim. İbadetler konusunda namazın bir kısmı vardı, sadece

K 7 (14): Düşünmüyorum şahsen hocam. Din dersleri zaten ortaokulda da imam hatip orta okuluydu. Din dersi 2 ders siyer, 2 ders Arapça, 2 ders Kuran vardı. Ama yani bir şey öğrenilmiyor açıkcası.(Neden?) Ya hocam ders sayısı az olunca hoca da çok şey yapmıyor yani hani boş bırakıyor bu seferde bir tanecik dersimiz var çok da not ortalamasını etkilemediği için öğretmenlerde üzerine çok düşmediği için öyle oluyor yani.

K 9 (16): Hocam din dersi mesela 2 saatti, 2 saat yetmiyordu, dersin saati az olduğu için. İmam hatip lisesinde çok olduğu için yeterli buluyorum.

K 13 (18): Okulda veriyorlar ama ben alıyor muyum ondan emin değilim. Çünkü ben fizik, matematik tarzı dersler de olduğu için sadece o yöne yönelemiyorum. O yüzden çok aldığımı düşünmüyorum. Ben ortaokuldayken imam hatip ortaokulunda değildim. Ordaki derslerde çok aktif ve verimli değildi, zaten çoğu zaman boş geçiyordu. Hocalardan kaynaklı, sınıfta istemiyordu, hoca da ısrar etmiyordu.

K 14 (17): Okulda yeterli din eğitimi aldığımı düşünmüyorum, çünkü eğitim sisteminden kaynaklı diyebiliriz, dersin sunulma şekline göre kaynaklı, bize mesela kitapta neyse getirip direkt anlatıyorlar. Bunu bir eğlenceye dönüştürebilirler ya da ne bilim bir çalışmaya dönüştürebilirler.

K 16 (18): İmam hatip ortaokuluna gitmiştim, o kadar da bir verim alamadım.

K 17 (17): Hayır, sadece düz teorik bilgi veriyorlar, yapmak için yapıyorlar.

Katılımcıların cevaplarına baktığımızda okullardaki dini eğitimin yetersizliği noktasında öğrenci ilgisizliği bu bilgileri doğrular niteliktedir. Şüphesiz din eğitimin okullarda tam anlamıyla verilememesinin birçok sebebi bulunmaktadır. Ancak araştırmanın amacı dışına çıkmamak adına bunlara değinilmeyecektir.

3.3.3. Arkadaş Çevresi ve Din İlişkisi Durumu

Çalışmamızda ergenlerin kendi akran gruplarında dini anlamda birbirlerine etki edip etmediklerini ve hangi dini konular üzerinde birbirlerini etkilediklerini anlamak ve ortaya koymak adına katılımcılara “Arkadaş çevrende din ile ilgili hangi konuları konuşursunuz? Neden?” sorusu yöneltilmiştir.

Tablo 13. Arkadaş çevresi ve din ilişkisi durumu

Arkadaş çevresi ve din ilişkisi durumu	
Kod	n
Namaz	11
Anlık açılan dini konuyu konuşan	9
Ahiret, Allah'ın varlığı, küfür, dedikodu	2
Genellikle dini konular konuşan	1
Dini konularda hiç konuşmayan	1
Toplam	24

Katılımcıların arkadaş çevresiyle yaptıkları dinî içerikli konuşmalara ilişkin yanıtları incelendiğinde, 11 katılımcının özellikle namaz konusu üzerinde konuştuklarını vurguladığı görülmüştür. 9 katılımcı, arkadaşlarıyla yaptıkları sohbetlerde hangi dinî konu gündeme gelirse ona göre konuştuklarını ifade etmiştir. 1 katılımcı, çevresindeki kişilerin dinî konulara ilgisinin düşük olduğunu belirterek

bu tür konuların hiç konuşulmadığını ifade etmiştir. 2 katılımcı ise arkadaşlarıyla çok sık dinî konuşmalar yapmadıklarını, ancak konuştuklarında ahiret hayatı, Allah'ın varlığı, küfür ve dedikodu gibi ahlaki içerikli konulara değindiklerini belirtmiştir. Ayrıca 1 katılımcı, arkadaşlarıyla iletişimde genel olarak dinî değerleri temel alan bir sohbet dili benimsediğini ifade etmiştir. İlgili soruya katılımcıların verdikleri bazı cevaplar aşağıda verilmiştir.

K 1 (14): *En çok namaz kılma konusunda ve tesettür konusunda mümkün olduğu kadar değişiyorum. Hatta bir ara arkadaşlarımla özellikle gece namazı grubu oluşturmuştuk. Hatta grup hala duruyor hani böyle kalkıp geceleri namaz kılıyoruz, hani bir alışkanlık haline getirmek asıl amacım.*

K 2 (16): *Genellikle tesettür hakkında konuşuyoruz, en çok hatta bunu konuşuyoruz diyebilirim. Zaman zaman kendimi eleştirdiğim noktalar da oluyor, çünkü bilmiyorum hani elimden geldiğince yapmaya çalışıyorum ama eksik olduğum çok noktalar var.*

K 3 (14): *Evet, hep namazla ilgili konuşuyoruz, namazla ilgili ve davranışlarımızla ilgili ama sıkı olduğum arkadaşlarla konuşuyoruz. Arkadaşım ve YouTube sayesinde namazıma başladım. Aralıklı kıldığım namazları annemde farkına vardı, artık tam kılıyorum, sonra aileme saygılı oluyorum.*

K 4 (14): *Yani arkadaş çevremde öyle konuşmayız fazla. Daha çok namaz kılmama konusunda konuşuyoruz. Öyle hergün konuştuğumuz falan yok, ara sıra o da.*

K 7 (14): *Arada sırada böyle namaz konusu konuşuluyor, şey ya da doğru olan şeyler, yanlış olan şeyler, ailemize karşı şeylerimiz, yanlışlarımız, çevremize karşı yaptığımız yanlışlarımız.*

K 8 (14): *Mesela Kuran okumak ve namaz kılmak konusunu konuşuruz. Mesela bir tane arkadaşımızı namaza teşvik ettik. Peygamberimizin hayatını okuyoruz ya da ailemize yaptığımız saygısızlıklar hakkında ya da günahlarımız ile ilgili konuşuyoruz.*

K 9 (16): *Çok konuşuruz, kuzenimle din konusunu çok konuşuruz hocam. Oruç olsun, namaz olsun, normal hayattaki şeyler olsun, gelmiş geçmiş şeyhleri, peygamberleri, alimleri konuşuyoruz.*

K 13 (18): *Çok bilgim olmadığı için ben çok dâhil olmam ama konuşulduğu zaman sohbet ortamında dini konulara değindiğimiz oluyor.*

K 17 (17): *Arkadaş ortamında genelde öyle konulardan pek konuşmuyoruz, dinle alakaları yok.*

K 19 (17): *Pek konuşmayız, konuşursak da ahireti konuşuruz hocam.*

Katılımcılardan elde edilen yanıtlar değerlendirildiğinde, 14–15 yaş aralığındaki bireylerin ağırlıklı olarak namaz, ardından tesettür ve ahiret hayatı gibi konular üzerine konuştukları tespit edilmiştir. 16–18 yaş grubunda ise yine namaz öne çıkmakla birlikte, bu yaş grubunun sohbetlerinde dedikodu, küfür gibi ahlaki davranışlar ile Allah'ın varlığı gibi daha soyut inanç konularının da yer aldığı

gözlemlenmiştir. Ergenlik döneminde, bireyde dinî uyanış ve sorgulama süreci hız kazanmaktadır. Ergenliğin ilk yıllarında, daha çok ibadetler aracılığıyla Allah'a yönelme ve sığınma eğilimi öne çıkarken; 18'li yaşlara doğru, bireylerde dinî kararsızlıklar ve zaman zaman dinden uzaklaşma eğilimleri daha sık görülmektedir. Bu bağlamda, ergenlerin akranlarıyla gerçekleştirdikleri dinî içerikli sohbetlerin de bu gelişimsel değişime paralel olarak biçimlendiği anlaşılmaktadır. Özellikle ahiret ve Allah'ın varlığı gibi inanç temelli konuların konuşulduğu, kimi zaman da bu konuların delillerini çürütme girişimlerine ya da alaycı tutumlara konu olabildiği ifade edilmiştir. Bu süreçte akran grupları, bireyin sosyal gelişimi açısından belirleyici bir rol oynamaktadır. Ergenlik dönemine giren bireyler, aile çevresinden belirli ölçüde uzaklaşarak okul ve arkadaş çevresi ekseninde sosyalleşmeye başlarlar. Bu dönemde, arkadaş çevresiyle kurulan ilişkilerin niteliği ve yoğunluğu, bireyin dinî tutum ve davranışları üzerinde önemli bir etki oluşturabilmektedir.

Akran grupları, bireyin sadece sosyal ilişkilerini değil, aynı zamanda kimlik gelişimini ve içinde bulunduğu toplumda kendisini nasıl konumlandıracağını da önemli ölçüde etkiler. Bu süreç, bireyin benlik saygısını artırıcı ya da zedeleyici bir rol üstlenebilir. Örneğin, 14 yaşındaki bir erkek ergenin arkadaş grubuna fiziksel görünümüyle ilgili sorular yöneltilmesi, kimliğini akran onayı üzerinden şekillendirme çabasının bir göstergesidir. Bu sürecin sağlıklı bir şekilde yönetilmesi, ergenin sosyal ve duygusal gelişimine anlamlı katkı sağlar. Öte yandan, dindarlık bireysel farklılıklar gösteren bir olgudur ve birçok faktörden etkilenmektedir. Bu faktörler arasında; bireyin yetiştiği aile ortamı, cinsiyeti, yaşı, eğitim düzeyi, yaşantıları, ekonomik durumu ve medenî hali yer almaktadır. Ayrıca bireyin kişilik yapısı, zihinsel ve bilişsel gelişimi, ahlakî ve dinî olgunluk düzeyi, içinde bulunduğu gruplar, kitle iletişim araçları ve çevresel faktörler de dindarlık seviyesini ve dine yönelik tutumunu şekillendirmede etkili olmaktadır.²²

Katılımcıların yanıtları değerlendirildiğinde, okul türüne göre akranlar arasındaki dinî bakış açısının ve dinî içerikli iletişimin farklılık gösterdiği gözlemlenmiştir. İmam Hatip Lisesi öğrencileri arasında, daha çok Allah ile güçlü ve olumlu bir bağ kurma yönünde destekleyici ve içten dinî sohbetlerin yapıldığı görülmektedir. Buna karşın, Anadolu Lisesi ve Meslek Lisesi öğrencileri arasında dinî konuların daha çok sorgulama, tartışma ve zaman zaman savunma bağlamında ele alındığı ifade edilmiştir. Katılımcıların yaşadıkları bölge, içinde bulundukları kültürel yapı ve maddi koşulların da ergenlerin akranlarıyla kurdukları ilişki biçimlerini etkilediği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, çalışmanın temelini oluşturan dinî içerik üreten Youtuberların fonksiyonları, katılımcıların okudukları okul türüne göre farklılık göstermektedir. İmam Hatip Lisesi öğrencileri için bu Youtuberlar, dinî bilgileri pekiştirici, inancı güçlendirici ve doğruya yönlendirici figürler olarak görülmektedir. Diğer lise türlerinde eğitim gören katılımcılar ise bu Youtuberları, bilgi edinme ve dinî konularda kendini ifade etme ihtiyacına yanıt veren kaynaklar

²² Hüseyin Peker, "Kuran'a Göre Dindarlığın Boyutları", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 12/2 (2012), 41-49.

olarak değerlendirmektedir. Özellikle akranlarıyla gerçekleştirdikleri dinî tartışmalarda, bu içerik üreticilerinin videolarını dini savunma ve bilgi temelli yaklaşım geliştirme açısından destekleyici buldukları ifade edilmiştir.

Sonuç

Bu araştırma, 14-18 yaş arası ergenlerin yoğun olarak kullandığı sosyal medya araçlarından biri olan YouTube'da faaliyet gösteren dinî içerikli kanallara ilişkin görüşlerini din eğitimi bağlamında incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseninin kullanıldığı araştırmada elde edilen bulgular, ergenlerin dijital dinî içeriklerle kurdukları ilişkiyi çok boyutlu şekilde ortaya koymaktadır. Katılımcıların büyük çoğunluğunu kız öğrenciler oluşturmuş ve bu grubun dinî içerik üreten Youtuberları daha fazla takip ettiği tespit edilmiştir. Yaş gruplarına göre takip nedenleri farklılaşmaktadır. 14 yaş grubundaki ergenlerde Allah'a yakınlaşma isteği, ibadet etme arzusu ve dinî bilgiye ulaşma ihtiyacı ön plandayken, 17 yaş grubunda dinî şüphelerle yüzleşme, akranlar arasında kendini savunma ihtiyacı ve anlam arayışı daha belirgindir. Bu durum, gelişimsel süreçte yaş ilerledikçe ergenlerin daha derin dinî sorgulamalara yöneldiğini ve bilgiye daha eleştirel bir gözle yaklaştıklarını göstermektedir.

Tüm yaş gruplarında sahabe hayatları ve peygamber kıssalarına yönelik ilginin yüksek olması, din eğitiminde örnek şahsiyetlerin anlatımının hâlâ etkili bir yöntem olduğunu ortaya koymaktadır. Bu içeriklerin, ergenlerin hem dinî duyarlılığını artırdığı hem de ahlaki gelişimlerine katkı sağladığı görülmektedir. Modern sunum teknikleriyle geleneksel anlatım tarzlarını bir araya getiren bu içeriklerin, dini öğrenme sürecini daha cazip hale getirdiği söylenebilir. Aileden kısmen uzaklaşma eğiliminin gözlemlendiği ergenlik döneminde, ailenin din eğitimi bağlamındaki işlevi devam etmektedir. Ancak ergenlerin klasik vaaz formatındaki anlatımlara değil, samimi, doğal, gündelik dile yakın, güldürü unsurları barındıran ve eğlendirici yönü ağır basan içeriklere yöneldikleri tespit edilmiştir. Bu içerikler yalnızca bilgi vermekle kalmayıp, duygusal bir bağ kurma, dikkat çekme ve uygulamaya yönlendirme açısından da etkili olmaktadır.

Katılımcıların dinî içerik üreten Youtuberları tercih etme nedenleri arasında bilgilendirici ve açıklayıcı olmaları, dinî duyguları harekete geçirmeleri, motivasyon sağlamaları ve anlaşılır bir dil kullanmaları öne çıkmaktadır. İçerik üreticilerinin hitabet yeteneği, samimiyeti ve tarzı, içerik seçimini doğrudan etkilerken; kıyafet ya da çekim ortamı gibi unsurlar ikinci planda kalmaktadır. En çok izlenen video konuları arasında namaz, tesettür, ateizm, Allah ve ahiret inancı gibi inanç esasları; Kur'an kıssaları, peygamber ve sahabe hayatları gibi anlatı temelli içerikler yer almaktadır. Bu içeriklerin; boş zaman değerlendirme, maneviyatı güçlendirme, moral bozukluğu yaşandığında destek alma gibi farklı duygusal ve bilişsel ihtiyaçlara karşılık verdiği görülmektedir. Bununla birlikte düzenli izleme alışkanlığı olan katılımcıların da bulunduğu tespit edilmiştir. İçeriklerin yalnızca

ihtiyaç anında değil, dinî gelişimi sürdürülebilir kılma amacıyla da takip edildiği görülmektedir.

Sonuç olarak, dinî içerik üreten Youtuberlar, ergenler için sadece bilgi sunan birer içerik üreticisi değil; dini pratikleri teşvik eden, manevi duyguları besleyen ve rol model olarak görülen figürlerdir. Bu kişiler, ergenlerin zihinsel ve duygusal gelişim süreçlerine uyumlu içerikler sunarak, onların dini eğitimine informal düzeyde katkı sağlamaktadır. Özellikle hayatın anlamını keşfetmeye yönelik çabaların yoğunlaştığı ergenlik döneminde, bu tür içerikler genç bireylerin dini ve ahlaki değerlerle bağ kurmalarına, bu değerleri günlük yaşantılarına taşımalarına yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda, dinî içerik üreten Youtuberların ergenlerin anlam inşa süreçlerinde rehberlik edici bir işlev üstlendikleri ve din eğitiminin dijitalleşen boyutunda yeni bir mecra oluşturdıkları söylenebilir.

Öneriler

Bu sonuçlar bağlamında, din eğitimi açısından değerlendirildiğinde, gelişen ve dönüşen teknoloji çağında informal yollarla dinî bilgilere ulaşmak oldukça kolay hale gelmiştir. Sosyal medya platformları, ergenlerin dinî içeriklere daha hızlı ve doğrudan erişim sağladığı mecralara dönüşmüş; bu durum, geleneksel din eğitimi yaklaşımlarını gözden geçirmeyi zorunlu kılmıştır. Tüm bu gelişmeler ışığında, 14–18 yaş arası ergenlerin sağlıklı bir din eğitimi alabilmeleri için aşağıdaki öneriler geliştirilebilir:

1. Teknolojik gelişmelerin etkisiyle, dinî bilgilerin internet ortamında çeşitli sanal cemaat, grup ya da bireyler aracılığıyla kontrolsüz biçimde yayılması söz konusudur. Bu nedenle, formel din eğitimi süreçlerinde yöntem ve metotların yeniden gözden geçirilmesi elzemdir. Elde edilen veriler doğrultusunda, okullarda rehberlik ve psikolojik danışma servislerine ek olarak manevi danışmanlık sistemlerinin geliştirilmesi yerinde olacaktır.

2. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde, değerlendirme sisteminden notlandırmanın kaldırılması; bunun yerine, yaparak ve yaşayarak öğrenme ile gönüllülüğe dayalı, proje temelli öğretim yöntemlerinin uygulanması, öğrencilerin içselleştirme sürecini destekleyebilir.

3. Sosyal medyanın etkisi göz önünde bulundurularak, din eğitimi veren öğretmenlerin ve din eğitimi uzmanlarının dijital mecralarda da etkin ve aktif roller üstlenmeleri sağlanmalıdır. Bu durum, formel din eğitiminin informal boyutla desteklenmesini ve yüz yüze eğitimin tamamlayıcı unsurlarla güçlendirilmesini mümkün kılacaktır.

4. Din eğitimi alanında Diyanet İşleri Başkanlığı ile İlahiyat Fakültelerinin Din Eğitimi bölümleri arasında daha güçlü bir iş birliği sağlanmalı; sosyal medya

platformlarında daha güvenilir, bilimsel temelli ve etkili dinî içeriklerin üretimine ağırlık verilmelidir.

5. İçerik üretimi sürecinde, 14–18 yaş grubundaki ergenlerin gelişimsel özellikleri, ilgi alanları ve dinî-düşünsel ihtiyaçları dikkate alınarak interaktif ve katılımcı içerikler tasarlanmalıdır.

6. Yapay zekâ destekli sistemlerden faydalanılarak, din eğitimi alanında anında geri bildirim verebilecek eğitsel YouTube kanalları oluşturulabilir. Bu kanallar hem bireysel öğrenme sürecini destekleyecek hem de gençlerin dijital ortamdaki öğrenme deneyimlerini zenginleştirecektir.

Yazarların Katkıları/Authors Contributions

Çalışmanın Tasarlanması: Yazar-1 (%55), Yazar-2 (%45)

Veri Toplanması: Yazar-1 (%50), Yazar-2 (%50)

Veri Analizi: Yazar-1 (%60), Yazar-2 (%40)

Makale Gönderimi ve Revizyonu: Yazar-1 (%95), Yazar-2 (%5)

Kaynakça/References

- Atik, Aslıhan. *Müslüman Çocukların Allah Anlayışlarının Gelişimi ve Eğitimi*. Niğde: Asitan, 2022.
- Atik, Aslıhan. "Teknolojinin Din Eğitimi ile Bütünleştirilmesinin İmkânı". *İçinde Dijital Dönüşüm ve Din*, ed. R. Demir ve H. Sarı, 219–248. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2025.
- Bayrakçı, Mustafa. "Sosyal Öğrenme Kuramı ve Eğitimde Uygulanması". *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 14 (2007), 198–210.
- Cüceloğlu, Doğan. *İnsan ve Davranışı*. Ankara: Remzi Kitabevi, 1999.
- Demirbaş, Murat – Yağbasan, Rahmi. "Sosyal Öğrenme Teorisine Dayalı Öğretim Etkinliklerinin, Öğrencilerin Akademik Başarılarının Kalıcılığına Olan Etkisinin İncelenmesi". *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 18/2 (2005), 363–382.
- Düzcan, Şeyma. *Popüler Kültür Bağlamında Sosyal Medya ve Din: Sözler Köşkü Örneği*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Fuat, Ayşe Zişan. "Dini Kimlik Oluşumu: Eğitimsel Bir Yaklaşım". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (2006), 173–193.
- Gündüz, Turgay. *İslam, Gençlik ve Din Eğitimi, Kuramsal Bir Çalışma*. Bursa: Düşünce Kitabevi, 2003.
- Gündüz, Turgay. "Gençlik Dönemi Din Eğitimi". *İçinde Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi*. ed. Mustafa Köylü. 103–140. Ankara: Nobel Yayınları, 2023.
- Gürses, İbrahim. "Dini Tecrübenin Bilimsel Değeri". *Kaygı* 18/2 (2019), 498–513. <https://doi.org/10.20981/kaygi.615997>.
- Hökelekli, Hayati. *Din Psikolojisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2005.
- Kaleci, Feyza Nur - Solmaz, Bünyamin. "Din ve Kimlik: Çeşitli Değişkenler Bağlamında Ergenler Üzerine Ampirik Bir Analiz". *Dini Araştırmalar* 22/56 (2019), 429–462. <https://doi.org/10.15745/da.561257>
- Kalgı, Mehmet Emin. *Dindarlık ve Kişilik (Ergenler Üzerine Bir Araştırma)*. Ankara: İksad Publications, 2021.
- Koçak, Ali ve Hasan Kayıklık. "Duygular Bağlamında Din Duygusu ve Dini Duygular". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/2 (2019), 685–713. <https://doi.org/10.30627/cuilah.537993>.

-
- Köylü, Mustafa – Oruç, Cemil. *Gençlik Dönemi Din Eğitimi*. Ankara: Nobel Yayınları, 2023.
- Kulu, Furkan. *Ergenlik Döneminde Dini Başa Çıkma ve Anlam Arayışı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Kuruçay, Yasin. “Ergenlerde Dinin Hayatın Anlamına Olan Etkisi Üzerine Bir Çalışma”. *Eskiye* 41 (2020), 599–622.
- MAK Danışmanlık. *Türkiye’de Toplumun Dine ve Dini Değerlere Bakışı Araştırması*. <https://serdargunes.wordpress.com/wp-content/uploads/2018/04/turkiyede-toplumun-dine-ve-dini-degerlere-bakis-arastirmasi.pdf> (Erişim 28 Nisan 2024).
- Meydan, Hasan – Aydın, Sare. “Üniversite Gençliğinin Kurumsal ve Öznel Dindarlığa Bakışı ve Etkileyen Faktörler Üzerine Nitel Bir Araştırma”. *BEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (2020), 229–323. <https://doi.org/10.33460/beuifd.726749>.
- Okumuşlar, Muhiddin. “Din Eğitiminde Etkin Bir Yöntem Olarak Hikâye”. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21 (2006), 237–252.
- Oruç, Cemil. “Çocuk Medyalarında Dinin Sunuluşu”. *Çocuk ve Medeniyet* 12 (2021), 147-171.
- Yakut, Sümeýra – Oruç, Cemil. “Z Kuşağı Gençlerinin Sosyal Medya Kullanımlarının Dini Öğrenmelerine Etkileri”. *İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi* 12/23 (2025), 141-161.